

XVI – PREGLED PROJEKATA KARLA PARŽIKA ZA KATOLIČKU CRKVU U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1921-1937

1921

74 – OBNOVA CRKVE SV. KATARINE FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U KREŠEVU¹

Najstarija crkva kreševskog samostana građena je u XIV stoljeću, a srušena je 1524.g. Druga crkva građena je u periodu 1854-1860 kao trobrodna bazilika sa 14 stubova, polukružnim lukovima između stubova i bačvastim svodom od drveta, a toranj uz crkvu izgrađen je 1872.g. (Sl. 74.a, 74.b).²

Još 1880.g. gvardijan fra Augustin Krstić tražio je pomoć za popravak krova crkve.³ U kronici samostana navodi se da se 1914.g. “stalo ozbiljno misliti na gradnju” nove crkve i da se pripravlja materijal.⁴ Te godine bio je pozvan i došao je u Kreševo Karlo Paržik da odredi “novu situaciju gradilišta”.⁵ O daljoj sudbini ove crkve ponovo se počelo razmišljati 1921.g. i tada je ponovno pozvan Karlo Paržik, te je on došao 7.IX 1921.g. “razgledao svestrano kroz dva dana zgradu crkvenu, zakopao oko temelja i uočio svu njenu gradnju”, a potom predložio da se crkva rekonstruira i obnovi, “jer u sadanjim strašno skupim okolnostima ne može se ni pomisliti da se sva zgrada iznova gradi”.⁶

Pařik je donio u Kreševo idejni nacrt za obnovu 18.XI 1921.g., a u kronici je zapisano: “Svi smo ga u glavnom odobrili i sa malim preinakama radi udobnosti naše povjerali mu detaljnu izradbu.”⁷ Zatim, u kronici su opisane i izmjene građevine prema Paržikovom projektu (Sl. 74.e, 74.f, 74.g).⁸ Kako navodi kroničar, nova intervencija u prostoru crkve bio je kor do kojeg se dolazilo novim stepenicama iz bočnog broda, a bio je nadograđen iznad ulaznog prostora i oslanjao se preko krstatih svodova na dvojne polustupove povezane lukovima. Zatim, svetište je dobilo pravougaonu sonovu pregradnjom prema bočnim brodovima. Svi stupovi su ojačani, a

¹ Karl Pařik, Samostanska crkva u Kreševu. Nacrt za obnovu. (IX/1921). (Arhiv franjevačkog samostana u Kreševu.) Zahvaljujem fra Stjepanu Buljanu na pomoći u prikupljanju dokumentacije iz arhiva i podataka iz kronike samostana u Kreševu.

² I. Strukić, Crtice franjevačkog samostana u Kreševu, Sarajevo 1899; Stari franjevački samostani u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1984.

³ ABH, ZVS-opšta građa, 1880., K. 6/I.

⁴ AFSK, Kronika franjevačkog samostana u Kreševu, 246.

⁵ Isto, 247.

⁶ Isto, 248.

⁷ Isto.

⁸ “1. Kor (pjevalište) od portala unešen unutra počiva na dva ozidana stupa, od kojih se na desnoj strani pokrajne lađe nalazi krstionica (gdje je i prije bila), a na lijevoj prolaz u zvonik, odnosno kroz isti kor; 2. Kod sanktuarija učinjene su prezide s obe strane – jer je prije bilo to otvoreno i gori na drvenim gredama zidano i strop držalo, jer su svodovi od stupova bili zavinuti prema krajnim lađama, kako je to i sada vidjeti u pregradama – za sakristije kod svetišta; 3. Stupovi uzduž crkve bili su od kamena iz jednog komada sa postamentom i vijencom nastavljenim, ali pošto nijesu bili uglađeni, osim onih kod sanktuarija dvaju, koji su bili od mramora domaćeg – a bili su pretanki da bi se izgadili, te jer njihovi svodovi nijesu bili svojim polukrugom jednaki, arhitekt je izjavio da se moraju obzidati što je učinjeno sedrom. I tako su sadanji stupovi postali deblji a svodovi manji. Tim je dosta pogled iz pokrajnih lađa u svetište ostao sprječčen, ali drugačije nije moglo biti radi solidnosti i simetrije; 4. Strop (nebo) bio je tobož poluokruglo presvođen u svim lađama, ali od samog drveta (dasaka i nekakvih drvenih savijanih lukova) omalterisanih, pak usljed prokišnjavnja sve trulo i otpadalo. Zato je sada isti – jer se nije moglo presvađati radi promijenjenog ravnijeg krova – ravan, napravljen od čvrstih hrastovih greda i jelovih dasaka. Usljed toga, mogle su se odstraniti grede koje su prije preko unutrašnjosti crkve vezale zgradu i grdno izgledale.” (AFSK, Kronika franjevačkog samostana u Kreševu, 253.)

raspon između njih je izjednačen (raspon između trećeg i četvrtog stupa bio je najveći, što sugerirše da je na tom mjestu bila planirana kupola). Umjesto polukružnog drvenog svoda postavljena je ravna drvena konstrukcija stropa nad brodovima, te su odstranjene drvene grede koje su poprečno povezivale zidove brodova.

U kronici je zabilježeno da su nekada bila dvojna vrata “od istočne (kreševske) strane koja su sada zazidana, a otvorena ona sadanja jedna sa portalom gdje su i prije bila glavna vrata”.⁹

Dijelovi zidova su obnovljeni, ojačani i utegnuti željezom.¹⁰

Poređenje nacrtu prvobitnog izgleda istočne fasade (Sl. 74.d) sa fotografijama objekta nakon obnove (Sl. 74.c) otkriva i druge izmjene: zidovi glavnog broda bili su nadograđeni da bi se dobili veći, polukružno nadsvedeni, prozori u ravnomjernom rasporedu; nagib krova nad glavnim brodom je smanjen, a pokrov izmijenjen; južni kraj istočne fasade markiran je rizalitom na kojem je jedan prozor. Toranj je ranije bio podijeljen na dvije zone središnjim horizontalnim vijencem, a nakon obnove raščlanjen je na tri zone. Prozori tornja su povećani, a završna zona naglašena je polukružnim arkadicama, vijencem, ugaonim ojačanjima i biforama na sve četiri strane. Perspektivna skica (Sl. 74.g), pokazuje da je Paržik predividio da se oblikuje i nova ulazna fasada prema padini.

Obnova je izvršena u toku 1924.g.¹¹, a na unutarnjem uređenju radilo se i kasnije. Nacrt za glavni oltar uradio je Paržik 1927.g., a izrada i postavka ovog oltara od umjetnog kamena bila je povjerena sarajevskoj firmi Rebhan i Matijević, te je oltar postavljen u decembru 1928.g.¹²

Obnova i adaptacija samostanske crkve u Kreševu, ograničena skromnim materijalnim sredstvima, doprinijela je konstruktivnoj sanaciji, te odmjerenom i stilski cjelovitijem unutarnjem i vanjskom izgledu građevine.

1924

75 – ŽUPNA CRKVA SV. ANTE PADOVANSKOG U RASTIČEVU

Župni ured iz Rastičeva obavijestio je 10.II 1924.g. ordinarijat da je osnovan odbor za gradnju crkve i da je odlučeno “da crkva bude duga s presbiterijem 23 m, te široka 11 m”.¹³ U martu je isti župni ured dostavio jedan poklonjen projekt za crkvu, ali je ordinarijat odgovorio da je dijecezanski arhitekt negativno ocijenio projekt, te da će on uraditi novi projekt koji će biti za mjesec dana dostavljen, ističući sljedeće: “Nadbiskupski ordinarijat polazi pri tom sa stanovišta da je dobar nacrt glavna stvar i da je jako nezgodno pri njegovoj izradi paziti samo na to da dođe što jeftinije, često na žrtvu vrijednosti cijele crkve.”¹⁴

⁹ Isto, 256.

¹⁰ “...Sve je izmijenjeno osim zidova koji su također popravljeni izmjeniv sve što je u njima bilo trošno, trulo; svodovi ispunjeni ponovnim presvođenjem od cigle i dotjerani da budu jednaki; prozori na novo probijeni radi simetrije, a stari zazidani. Nad portalom posve je nov zid sa velikim okruglim prozorima kao i cijelim pročeljem na stupovima. Nov je posve i prolaz između kora i zvonika. Nova su i vrata obadvoja crkvena, novo svetište presvođeno betonom sa željeznim šipkama. Strop (nebo) posve novo cijele crkve. Zidovi utegnuti željeznim jakim ključevima uzduž, osobito oni u svetištu (prezide). Sve je dakle građeno što može biti solidnije.” (AFSK, Kronika franjevačkog samostana u Kreševu, 257.)

¹¹ AOVN, 1924., br. 805.

¹² AFSK, Kronika franjevačkog samostana u Kreševu, 282.

¹³ AOVN, 1924., br. 308.

¹⁴ AOVN, 1924., br. 482.

U maju 1924.g. javljeno je župnom uredu da je projekt za crkvu završen i da će koštati 3.000 dinara.¹⁵ Istog mjeseca nacrti su dostavljeni.¹⁶ U aprilu 1926.g. poslali su u Rastićevo još neki nacrti za crkvu¹⁷, a u septembru iste godine dostavljena je skica krovne konstrukcije koja je trebala biti pokrivena eternitom.¹⁸

Crkva je završena u oktobru 1927.g.¹⁹ U maju 1928.g. župnik je urgirao da se dostavi naručeni oltar od firme Kaplan iz Zagreba, a ordinarijat je odgovorio da se “arhitekt g. Pařík izjasnio protiv toga da u novu crkvu u Rastićevo dođe drveni oltar, jer da taj ne bi stajao ni u kakvoj harmoniji sa objektom”, te se ordinarijat obratio jednoj firmi radi izrade kamenog oltara.²⁰

Kor nad ulazom izgrađen je tek 1953.g., a “kasnije je nabavljen veliki drveni oltar”²¹, te sudeći po ovom podatku izgleda da kameni oltar nije bio postavljen ili je, ako je postojao, u ratu bio uništen.

Crkva u Rastićevo odmah privlači pogled zbog svog skladnog uklapanja u krajolik (Sl. 75.a). Sa puta, duž ravne kupreške visoravni, skreće se na šljunkovitu stazu koja vodi do crkve pod brežuljkom. Prvi utvrđeni međuratni Paržikov novi objekat predstavlja autora promišljenim izborom materijala, pritesanog kamena, u odnosu na prirodno okruženje (Sl. 75.b, 75.c, 75.d) Iz jednobrodne osnove sa kvadratičnom apsidom i bočnom sakristijom izvučene su jednostavne forme sa naglaskom na glavnoj fasadi koja je završena niskim kubičnim zvonikom sa dvovodnim krovom. Rustičnoj ekspresivnosti materijala izgradnje podređeni su svi oblikovni elementi, formalno historicističkog porijekla (Sl. 75.e, 75.f, 75.g, 75.h, 75.i, 75.j). Dobro proporcioniranje, rudimentarnost oblika i materijala ostvaruju monumentalan dojam ovog malog objekta. Siva boja kamena, grubo pritesani blokovi, čvrsti, elementarni volumeni sa jednostavnom primarnom i sekundarnom plastikom prikladni su surovom, vjetrovitom kupreškom podneblju.

Iz dopisa u vezi sa izborom odgovarajućeg oltara zaključuje se da je Paržik nastojao da i uređenje unutrašnjosti bude usklađeno sa vanjskim izgledom građevine, ali njegovo današnje stanje ni u kom pogledu ne zadovoljava (šareni keramički pod, željezna konstrukcija klupa i kristalni lusteri) (Sl. 75.k, 75.l).

Svojim vanjskim izgledom ova crkva se izdvaja kao vrijedno ostvarenje među malim katoličkim crkvama u međuratnom periodu, te zavrijeđuje i odgovarajuće unutrašnje uređenje.

76 – OBNOVA I DOGRADNJA ŽUPNE CRKVE UZNESENJE BL. DJ. MARIJE U KOMUŠINI²²

Stara crkva u Komušini bila je izgrađena 1860.g.²³ U septembru 1924.g. ordinarijat je dostavio župnom uredu u Komušini “naručene planove za restauraciju tamošnje crkve od g. arhitekta Paříka” (Sl. 76.a, 76.b).²⁴ U decembru iste godine dostavljen je i “primjerak razglednice sa nacrtom obnovljene crkve u Komušini”, te je župnom uredu preporučeno da se, prema

¹⁵ AOVN, 1924., br. 906.

¹⁶ AOVN, 1924., br. 940.

¹⁷ AOVN, 1926., br. 759.

¹⁸ AOVN, 1926., br. 1824.

¹⁹ AOVN, 1927., br. 1989.

²⁰ AOVN, 1928., br. 1039.

²¹ M. Džaja, *Sa kupreške visoravni*, Otinovci-Kupres 1970, 261, 262.

²² Karl Pařík, *Župska crkva u Komušini*. Nacrt za obnovu. (IX/1924). (AOVN, 1924., br. 1614.)

²³ P. Pranjić, *Sadašnje stanje župe i svetišta Komušina i Kondžilo*, Komušina 1981., 169.

²⁴ AOVN, 1924., br. 1614.

mišljenju arhitekta, izrada razglednica povjeri knjižari Leona Finzia u Sarajevu.²⁵ U martu 1929.g. župnik je obavijestio ordinarijat da se planira završetak obnove crkve u proljeće iste godine, te zamolio preporuku za izradu nacrt za oltar, a ordinarijat je preporučio firmu “Josip Kaplan” iz Zagreba.²⁶

Kako je župnik izvijestio, u julu 1929.g. jedan klesar iz Usore radio je “tarac” u crkvi, a ponudio je da izradi i oltar, te je župnik zamolio savjet u vezi nacrt za oltar.²⁷ Ordinarijat je preporučio da Paržik uradi ovaj nacrt.²⁸ Obnova crkve završena je u oktobru 1930.g.²⁹

Crkva je nadograđena u visinu za jedan metar; dobila je novi svod; dograđeno je novo svetište; toranj je povišen za tri metra; prozori su povećani i “uređeni prema stilu same crkve”.³⁰ Međutim, tlo ispod crkve bilo je nestabilno, te je to “uzrokovalo popuštanje temelja”.³¹ Crkva je srušena 1983.g., a ostao je još samo stari zvonik.³²

Nacrt obnove ne prikazuje raniji oblik svetišta i drugih dijelova objekta koji su dograđeni ili obnovljeni, te se ne može precizno odrediti koje su sve bile Paržikove intervencije na građevini. Crkva je jednobrodna, veličine 7x15 m iznutra i sa polukružnim svetištem dubine 4 m. Novi su bili pilastri koji nose luk nad svetištem i dvije lezene na bočnim zidovima. Konstrukcija kora i njegovog stepeništa bila je od drveta. Polueliptični drveni svod konstruktivno je stabilizovan dvjema poprečnim drvenim gredama. Bočno od svetišta nalazi se sakristija sa tornjem iznad nje. Visinska dogradnja zahtijevala je intervenciju na ulaznoj fasadi koja je završena jednostavnim vijencem duž dvovodnog pada krova, sa horizontalnim završecima i postamentom za križ u vrhu. Rubovi fasada markirani su rustikom koja je konzolno istaknuta pod krajevima krovnog vijenca. Kao posljedica nadogradnje, vjerovatno su se na ulaznoj fasadi pojavili kao novi otvori kružna rozeta sa širokim okvirom i uski vertikalni ventilacioni prozori tavana. Na bočnim fasadama otvoren je još jedan prozor, a svi su završeni polukružno, sa širokom, glatkom trakom oko luka.

Nepoznato je da li su zadržani prvobitni oblici i dekoracija ulaza u crkvu i u sakristiju, ali su trijem i nadstrešnica nad njima Paržikovo rješenje. Njihova konstrukcija je od drveta, a uočavaju se profilacije na uglovima stubova, kosnika i greda.

Masivan četverougao toranj izdijeljen je u četiri polja uskim i glatkim vijencem, a uglovi su naglašeni rustikom. U završnoj zoni tornja nalaze se dva polukružno nadsvedena prozora sa širokom trakom oko lukova. Na jednoj staroj fotografiji uočava se da je obnova bila dosljedna Paržikovom projektu.³³

Obnova i dogradnja crkve u Komušini bile su skromnog obima, što je vjerovatno bilo uslovljeno materijalnim sredstvima i potrebama. Primijenjeni oblikovni elementi su historicističkog porijekla, ali jednostavni, reducirani. Elementarni masivni oblici volumena, bijela fasada i rustičnost drvene konstrukcije nadstrešnice nad ulazima pokazuju težnju ka uklapanju u pitomi seoski krajolik.

²⁵ AOVN, 1924., br. 1889.

²⁶ AOVN, 1929., br. 477.

²⁷ AOVN, 1929., br. 1225.

²⁸ Isto.

²⁹ AOVN, 1930., br. 2012.

³⁰ *Komušina: Blagoslov župske crkve*, Katolički tjednik, 44, 2.studenog 1930, 5.

³¹ P. Pranjić, nav. djelo, 169.

³² Podatak naveden prema odgovoru na anketu koji je stigao iz župnog ureda u Komušini.

³³ P. Pranjić, nav. djelo, 159.

77 – DOGRADNJA ZVONIKA ŽUPNE CRKVE SV. IVANA KRSTITELJA U OTINOVCIMA³⁴

Crkva u Otinovicima na Kupresu izgrađena je 1889.g.³⁵ U oktobru 1924.g. ordinarijat je dostavio župnom uredu u Otinovicima nacrt za “dogradnju zvonika tamošnje župne crkve od g. arh. Pařika” (Sl. 77. a).³⁶ Dogradnja je završena 1930.g.³⁷

Pošto se ne zna ništa o prvobitnom izgledu ulazne fasade, ne može se utvrditi da li su izvršene i neke druge intervencije na fasadi osim dogradnje zvonika. Ova mala jednobrodna crkva građena je od sedre, te je i dogradnja zvonika od istog materijala. U unutarnjem prostoru crkve Pařik je intervenisao unošenjem kvadratičnih stubaca koji su povezani polukružnim lukovima i koji nose toranj.

Kao njegova intervencija prepoznaje se i oblikovanje jednostavnog krovnog vijenca koji slijedi pad dvovodnog krova i završava se horizontalno na konzolno istaknutim krajevima, kako je već bio oblikovao ovakav detalj na crkvi u Komušini. Niski kvadratični zvonik sa dvovodnim krovicom izrasta iz plitkog centralnog rizalita fasade, a na sve četiri strane rastvoren je sa po dva polukružno nadsvedena prozora, uokvirena uskom glatkom trakom duž rubova. Takve jednostavne trake pojavljuju se kao dekorativni detalji na rizalitu ispod tornja.

Mada se na portalu crkve nalaze nešto složenije profilacije, Pařik je na dograđenim dijelovima primijenio samo glatke, malo istaknute trake. Njegova dogradnja poštuje materijal izgradnje i historicističku fasadu prvobitnog objekta, ali sa jednostavnijim detaljima koji ostvaruju novu, skladnu kompoziciju (Sl. 77.b, 77.c, 77.d).

1925

78 – ŽUPNA CRKVA UZNESENJA BL. DJ. MARIJE U OLOVU³⁸

O nekadašnjem franjevačkom samostanu i crkvi u Olovu pisao je 1889.g. Kosta Hörmann i objavio nacrt iskopanih temelja³⁹, ali prema istraživanjima koje je obavio Ćiro Truhelka.⁴⁰ Istorijat samostana i crkve seže u XIV stoljeće, a rušenje se dogodilo krajem XVII stoljeća.⁴¹ Fra Pavao Semunović je 1886.g., gradeći novu drvenu crkvicu, otkrio temelje starih objekata, a ova crkvice srušena je 1913.g.⁴²

Fra Andeo Anđelović, župnik i tajnik Odbora za gradnju crkvice na prošteništu Gospe olovkse, uputio je u februaru 1924.g. dopis ordinarijatu sa molbom za odobrenje ovog odbora i gradnje crkvice “čiji će se plan naknadno priložiti”.⁴³ U istom dopisu priložen je i zapisnik sa

³⁴ Karl Pařik, Crkva u Otinovicima. Nacrt za dogradnju zvonika. (X/1924). (AOVN, 1924., br. 1658.)

³⁵ M. Džaja, nav. djelo, 243.

³⁶ AOVN, 1924., br. 1658.

³⁷ M. Džaja, nav. djelo, 243.

³⁸ Karl Pařik – Marijan Pařik, Gospa olovska (II/1925). (AŽU Olovo) Zahvaljujem fra Bernardinu Matiću na pomoći u prikupljanju dokumentacije o ovoj crkvi.

³⁹ K. Hörmann, *Olovo*, Glasnik Zemaljskog muzeja III, Sarajevo 1889, 63-74.

⁴⁰ Ć. Truhelka, nav. djelo, 53-58.

⁴¹ Fra Lj. Zloušić, *Prošlost i obnavljanje olovskog prošteništa*, Zagreb 1933, 6-8.

⁴² Isto, 10.

⁴³ AOVN, 1924., br. 349.

konstituirajuće sjednice Odbora od 8. septembra 1923.g., gdje pod tačkom IV stoji: “Stil crkve treba da bude historijski, a u unutrašnjosti može se i moderni stil primijeniti.”⁴⁴

Paržik je potpisao nacрте za olovsku crkvu u februaru 1925.g., a uz njegov potpis pojavljuje se i potpis njegovog sina Marijana Paržika, građevinskog inženjera (SI 78.a, 78.b, 77.c, 77.d, 77.e, 77.f, 77.g, 77.h, 77.i, 77.j, 77.k, 77.l).

U toku projektovanja Paržik je sarađivao sa fra Arkandelom Grgićem koji je o tome zapisao sljedeće: “Drago mi je da sam ih (tj. planove olovske crkve) ja s Paržikom sastavljao. Cijele sam sate s njim o tome konferirao u Sarajevu. Triput smo po najgoroj zimi išli i na lice mjesta, u Olovo, da vidimo teren. Paržik kaže da je to njegov najljepši plan što ga je do sada učinio i da bi mu vrlo drago bilo da se izvede.”⁴⁵

Projekt je premašio predviđena sredstva, te je izgradnja odgođena, ali je inicijativa ponovo pokrenuta početkom 1928.g.⁴⁶ Provincijalat Franjevačke provincije Bosne Srebrne uputio je 9.VII 1930.g. dopis ordinarijatu radi odobrenja izgradnje “svetišta i franjevačkog hospicija prema nacrtima graditelja Pařika”, što je odobreno.⁴⁷

Gradnju je započeo poduzetnik Josip Colombatti iz Olova.⁴⁸ Nesmotreno se počelo sa izgradnjom bez prethodnog ispitivanja tla⁴⁹, što je ubrzo rezultiralo pukotinama na građevini koje su i danas aktuelne. Zidovi crkve izgrađeni su do pod krov, ali je gradnja obustavljena zbog ekonomske krize u periodu 1932-1935.⁵⁰ Izgradnju je nastavio 1936.g. poduzetnik Vinko Doutlik iz Sarajeva i te godine crkva je pokrivena⁵¹ (SI. 78.m). Drenaža crkve, izgradnja pločnika, saniranje pukotina i izgradnja kora završeni su 1959.g.; svod od lesonita (umjesto projektovane kupole), oblaganje portala bračkim mermerom i postavljanje mozaika na njemu završeni su 1961.g.; temelji su sanirani u periodu 1963-1965; dvije prednje kule izgrađene su u periodu 1968-1971.⁵² Nekadašnji pokrov od crijepa zamijenjen je bakarnim limom.

Objekat nije završen do kraja prema Paržikovom projektu. Projekt je predviđao da prostor ispred crkve, mjesto okupljanja vjernika ovog prošteništa, bude bočno obuhvaćen arkadnim trijemom sa niskim kulama na krajevima u kojima su bile predviđene sobe za sveštenike. Crkva je jednobrodna, a njena izdužena osnova ima diskretno naznačen oblik križa kvadratičnim proširenjem u centralnom dijelu nad kojim je bila predviđena kupola (unutarnje dimenzije crkve su 22x6,3 m, odnosno 8x8 m pod kupolom). Kvadratično svetište uzdignuto je za par stepenika, a polukružna sakristija smještena je iza njega. Ulazna partija naglašena je trijemom, a nad ulaznim prostorom se nalazi kor. Na uglovima tlocrta raspoređene su kvadratične kule koje su povezane trijemom duž bočnih zidova crkve. Dvije prednje kule povezane su sa nižom kulom trijema i visokim tornjem.

Zidne površine od grubo pritesanog kamena raščlanjene su jednostavnim glatkim vijencima. Otvori su oblikovani kao jednostruki ili dvostruki vertikalni pravougaonici ili su polukružno završeni, a njihova raznolikost u obliku i veličini podređena je strogoj kompoziciji.

Prostorna kompozicija raščlanjena je dinamično uravnoteženim volumenima različitih visina koji su međusobno povezani uvučenim, nižim elementima.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Fra B. Matić, *Gospa olovská*, Olovo-Sarajevo 1980, 52.

⁴⁶ AOVN, 1928., br. 258, br. 501.

⁴⁷ AOVN, 1930., br. 1159.

⁴⁸ AOVN, 1931., br. 1139.

⁴⁹ Fra B. Matić, nav. djelo, 40.

⁵⁰ Isto, 40.

⁵¹ Isto, 41.

⁵² Isto, 43-46.

U načinu raščlambe prepoznaju se Hansenovi uticaji, kao na primjer sa Hansenovih projekata za crkvu u Atini (**Sl. V**) i za crkvu u Késmarku (**Sl. IX**). U oblicima prozora na Hansenovim projektima, pa tako i na ovom Paržikovom projektu, uočavaju se vizantijski uticaji. Ali ne samo po ovim formalnim sličnostima, nego po ukupnom historicističkom projektantskom pristupu sagledava se produženi Hansenov uticaj. Pri tome, Paržik se izborom materijala i načinom njegove obrade nastojao prilagoditi stjenovitom okruženju lokaliteta, oblikujući na malom prostoru monumentalnu kompoziciju za jedno tradicionalno proštenišće.

Projektovani kompleks nije završen u cjelosti. Izgrađen je samo osnovni korpus crkve sa dvije prednje kule, ali bez bočnih trijemova duž crkve i kula uz svetište i bez tornja i trijemova ispred crkve (**Sl. 78.n, 78.o, 78.p**). Odstupljeno je od projekta i kod izvedbe portala i kora, a umjesto kupole nad centralnim prostorom stoji drveni križni svod. Pretjerana elegancija obrade portala bijelim mermerom nije u skladu sa prvobitnim projektom i kontrastira rustičnoj vanjštini objekta.

Unutrašnjost crkve je bijelo okrečena, svijetla i plijeni jednostavnošću (**Sl. 78.r**). Nacrt za kameni oltar sa tabernakulom također je uradio Paržik, a izradio ga je Franjo Rebhan iz Sarajeva.⁵³ Usporedba opisa prvobitnog izgleda oltara i jedne stare fotografije⁵⁴ sa današnjim stanjem pokazuje da je u međuvremenu nastala izmjena, odnosno da su uklonjeni masivni kvadratični stupci bočno od oltara, te da je stećak ugrađen u zid sakristije prekriven malterom, što je eliminisalo nastojanje projektanta da ugradnjom ovog elementa, pronađenog na lokalitetu, naglasi kulturnoistorijski kontinuitet ovog prostora.

Zanimljivo je da se navodi da je Plečnik bio upoznat sa ovim Paržikovim projektom i da je o njemu dao pohvalno mišljenje.⁵⁵ Iako nedovršen, objekat ne ostavlja posjetioca ravnodušnim, jer ekspresivnost materijala i monumentalnost proporcija daju naslutiti mogući sklad cjeline. Nakon tri uspješne obnove crkvi u Kreševu, Komušini i Otinovicima, te prvog cjelovito novog projekta za malu crkvu u Rastičevu, projekt za crkvu i franjevački hospicij u Olovu pokazuje da je Paržik u ovom periodu pokazivao težnje ka ekspresionističkoj upotrebi materijala, usklađenoj sa seoskim lokalitetima u kojima se nalaze ovi objekti, ostajući pri tome u okvirima historicističkog pristupa u dispoziciji osnove i prostornoj kompoziciji, ali sa redukcijama u oblikovanju detalja historicističkog prijelka.

⁵³ "Godine 1938. u crkvi je, do sakristijskog zida postavljen veliki oltar sa tabernakulom. Oltarska menza je dugačka 3 m, raspon između krajnjih stupova 3,6 m, visina tih stupova je 2,6 m, a visina samog tabernakula 1 m. ... Ispod menze u oltar je ugrađen stećak-sanduk, tako da ornamentima ukrašena strana stećka zauzima gotovo sav prednji dio ispod menze. Drugi stećak – ploča čija je gornja površina ornamentirana, ugrađen je u gornjoj visini oltara, u sakristijski zid tako da je njegova ornamentima ukrašena površina okrenuta prema lađi crkve: u zid je uzidano njegovo podnožje, a jedna bočna strana (širine 20 cm) je odmah ispod okvira oltarske slike te može služiti za stavljanje svijeća i cvijeća pred sliku. Od nekog stećka, na kome je bio ornament križ, istesan je obelisk, koji dominira visinom oltara. Bilo je u nacrtu da se i tabernakul izradi u sljemenastom stećku okrenutom njegovom prednjom stranom nad oltarsku menzu, a zadnjom u sakristijski zid. Međutim, stećak se pri izrađivanju razbio pa je onda majstor doradio tabernakul mekanim kamenom. ...Zato tabernakul ima oblik sljemenastog stećka s podnožjem a za ukrase su uzeti modeli ornamenata sa onog stećka: pleteno uže, spirala, rozeta-križ." (Fra B. Matić, nav. djelo, 57-59.)

⁵⁴ Fra B. Matić, nav. djelo, 58.

⁵⁵ "Arh. Plečnik jednom se izrazio o ovoj crkvi da se tako slaže sa svojom okolinom kao što kćerka sliči na majku." (Fra B. Matić, nav. djelo, 52.)

Selo Žabljak nalazi se u blizini puta Doboj-Teslić. Župna crkva uzdiže se na jednom brežuljku, a u crkvenom dvorištu je i župni stan koji je, također, projektovao Paržik.

Župni ured iz Žabljaka dostavio je 1924.g. ordinarijatu nacрте za buduću crkvu, ali ovi nacрти nisu odobreni i preporučeno je da se “naruče drugi preko dijecezanskog arhitekta Paržika.”⁵⁶ Prvi Paržikovi nacрти dostavljeni su u februaru 1925.g. župnom uredu sa napomenom da se skice vrate “da ih se može točnije izraditi” i da se župljani upozore “da su to samo nacрти u glavnim konturama, pa da će u posljednjoj redakciji mnogo ljepše izgledati”, a u istom dopisu konstatuje se da će župni stan “biti dozidan crkvi radi manjih troškova izgradnje”.⁵⁷ Tadašnji župnik Stjepan Kočiš odgovorio je da mu se “lično sviđa ideja”, ali da župljani smatraju da takav stan odgovara “više jednom begu nego li njihovu župniku”.⁵⁸ Očigledno je neposredan kontakt župnog stana sa crkvom rezultirao bogatijim i reprezentativnijim rješenjem koje ostaje nepoznato, jer nijedna projektna varijanta nije sačuvana.

U daljoj prepisci ordinarijat je krajem februara 1925.g. naglasio je da je “g. arhitekt spreman da u svemu izađe u susret” i da mu se “već sada saopće glavne želje obzirom na eventualne promjene u planu”.⁵⁹ Polovinom marta župnik je poslao detaljne primjedbe koje se odnose na smanjenje dimenzija crkve i župnog stana, ali i na rješenje župnog stana i crkve.⁶⁰

Župljani su ipak odlučili da se stan i crkva ne grade skupa.⁶¹ Novi nacрти za crkvu dostavljeni su župnom uredu u Žabljaku u aprilu 1925.g. sa napomenom da će se detalji za vijence poslati naknadno.⁶² U maju 1925.g. dostavljena su “preostala dva primjerka plana za crkvu župni stan”.⁶³

Dozvolu za izgradnju župne crkve i stana u Žabljaku ordinarijat je uslovio time “da se cijela gradnja obaju objekata provede u cjelosti prema nacrtu koji je izradio g. arhitekt Karl Paržik”.⁶⁴

⁵⁶ AOVN, 1924., br. 1763.

⁵⁷ AOVN, 1925., br. 277.

⁵⁸ AOVN, 1925., br. 374.

⁵⁹ AOVN, 1925.g., br. 455.

⁶⁰ “... Radi toga bi se po mom mnijenju crkva mogla suziti za jedan ili barem za pola metra, a skratiti za jedan metar, a kad bi se to učinilo, mogli bi se crkveni zidovi sniziti. ... Također bi se po mom mnijenju mogao toranj, odnosno sakristija barem za pola metra suziti i barem za 4 m sniziti. ... Umjesto 3 m, kako je u planu predviđeno (za župni stan), neka zidovi budu visoki 2, 5 m. To je posve dosta. Tako je na dva sprata prišteđen jedan metar. ... Isto će se tako valjda i krov moći sniziti za pola metra, a pod prizemlja kućnog može se odrediti još za pola metra niže, dakle mjesto 1 m, 1,5 m niže od poda crkvenog. Na taj bi se način crkva snizila od 9 m na 7 m. ... Dopisu prilažem skicu jednog inženjera za prizemlje stana. Meni se ova razdioba više sviđa, jer mi izgleda praktičnija. Kuhinja treba da bude što veća, a kraj kuhinje je najzgodnije da bude soba kuharičina. Čekaonica je pretvorena u kancelariju, a kao čekaonica može posve dobro da posluži predsoba, kako ju je on odredio. U podrum bi se moglo ulaziti izvana, ako bi ulaz iznutra previše mjesta zauzimao. Na sličan način bila bi razdioba i na prvom katu. ... Radi toga, jer puk običaje u neprestanom kontinuitetu obilaziti crkvu, a vrlo je nezgodno da to čini kroz sakristiju, držim da će svakako trebati na lijevoj strani crkve pred svetištem odrediti vrata, kako je to na skici naznačeno. Kako je s jedne strane crkve župski stan, izgleda da bi crkva bila previše tamna ako bi imala sa desne strane samo tri, odnosno četiri prozora. Zato se na priloženoj skici vide još dva prozora s desne strane, a jedan s lijeve strane. Ako se to ne bi protivilo pravilima umjetnosti, odnosno estetici, želio bih da se u planu tako odredi.” (AOVN, 1925., br. 455.)

⁶¹ AOVN, 1925., br. 598.

⁶² AOVN, 1925., br. 665.

⁶³ AOVN, 1925., br. 854.

⁶⁴ AOVN, 1925., br. 1117.

Izgradnja crkve počela je u oktobru 1925.g.⁶⁵, a u novembru je bila ozidana pod krov.⁶⁶ Crkva je završena u julu 1927.g.⁶⁷

Prethodno navedena prepiska ilustruje uticaj župljana i župnika na konačno projektno rješenje. Također, upozorenje ordinarijata da se crkva i župni stan moraju izvesti u cjelosti prema projektu skreće pažnju na mogućnost izmjena u odnosu na projekt. Te izmjene su nastale, ali naknadno – sačuvana je jedna fotografija crkve na čijoj je poledini napisano da je snimljena 1928.g., te se vidi da toranj još nije bio završen (**Sl. 79.e**). Također, sagledava se prvobitni izgled ulazne fasade i portala, te se zapaža da prvobitno ova fasada nije imala bočne prozore i nadstrešnicu nad ulazom. Široka traka oko portala i središnjeg prozora je uklonjena.

Crkva je jednobrodna sa kvadratičnim svetištem uz koje je bočno smještena sakristija sa kvadratičnim tornjem iznad nje (**Sl. 79.a, 79.b**). U unutrašnjosti iznenađuje armiranobetonska konstrukcija stropa sa vidljivim gredama i ista konstrukcija kora nad ulazom bez središnjih oslonaca (**Sl. 79.c, 79.d**). Pošto se ovakva konstruktivna rješenja ne nalaze na drugim Paržikovim projektima, može se pretpostaviti da su djelo nekog lokalnog inženjera sa kojim je župnik sarađivao.

Stepenovanje i raščlanjenost volumena koji proizlaze iz istoricističkih uzora, pravougaono svetište sa okulusom nad olatrom, ravne fasade sa jednostavnim vijencima i glatkim okvirima otvora prepoznaju se kao elementi tadašnjeg Paržikovog projektantskog pristupa, ali ostaju nedoumice u pogledu dosljednosti izvedbe pojedinih elemenata vanjštine i unutrašnjosti objekta u odnosu na originalni projekt.

80 – ŽUPNI STAN U ŽABLJAKU

Projekt za župni stan u Žabljaku završen je u maju 1925.g., istovremeno sa projektom za crkvu⁶⁸, ali je odlučeno da će njegova gradnja uslijediti tri godine nakon izgradnje crkve.⁶⁹

Projekt nije sačuvan te se ne može sa sigurnošću tvrditi u kojoj mjeri je izvedba dosljedna prvobitnim nacrtima. Unutarnji prostor, mada pregrađivan od vremena izgradnje, pokazuje organizaciju oko malog centralnog hola iz kojeg vode stepenice u potkrovlje. Prostorije su komotne, visoke i dobro osvijetljene. Fasada prema crkvenom dvorištu riješena je u simetričnoj, strogoj kompoziciji sa po dva prozora bočno od centralno postavljenog ulaza (**Sl. 80.a**). Prozori su povezani glatkom, malo istaknutom prozorskom klupicom, a u gornjem dijelu uokvireni su glatkom trakom sa prelomom trake u središnjoj zoni. Bočne pune zidne plohe markirane su u središtu vertikalno postavljenim rombom. Široka glatka traka obrubljuje krajeve fasade i gornju ivicu pod strehom. Fasada prema padini i okolnom pejzažu rastvorena je sa šest prozora i vratima koja izlaze na natkrivenu terasu sa drvenom ogradom (**Sl. 80.b**). Oblikovanje fasada pokazuje težnju da se razgraniči odnos objekta prema crkvenom dvorištu od intimnijeg odnosa sa prirodom. Pri tome je fasada prema crkvenom dvorištu dobila skromne dekorativne detalje čija je postavka u kompoziciji secesijskog projekla, a fasada prema padini sa drvenom ogradom terase i krovom na “lastavicu” obilježja bogatije seoske kuće.

Oblikovanje župnog stana nije ni u kakvoj uzajamnoj vezi sa oblikovanjem crkve.⁷⁰

⁶⁵ AOVN, 1925., br. 1918.

⁶⁶ AOVN, 1925., br. 2109.

⁶⁷ AOVN, 1927., br. 1392.

⁶⁸ AOVN, 1925., br. 854.

⁶⁹ AOVN, 1925., br. 1846.

⁷⁰ Zahvaljujem župniku Anti Bajiću na saradnji.

Solakova Kula je malo planinsko selo, sjeverno od Jablaničkog jezera, do kojeg se stiže lošim seoskim putem, a smješteno je na obroncima na oko 1.500 m nadmorske visine. Stara crkva sagrađena je 1883.g.⁷¹ U martu 1925.g. župnik je pisao ordinarijatu da se namjerava zidati zvonik na crkvi, te da je odabran “plan gračačkog zvonika”, ali je ordinarijat preporučio da se za projektovanje dogradnje ipak angažuje Karlo Paržik.⁷² Iz ovog dopisa ordinarijata zaključuje se da je svojim dotadašnjim dogradnjama crkvi i projektima novih Paržik stekao povjerenje ordinarijata i da je imao punu podršku u svojim nastojanjima da i skromni crkveni objekti budu cjelovito arhitektonski oblikovani.

Župnik je pozavo Paržik da “dođe čim prije preko Ostršca i Podhuma na Solakovu Kulu, a sa Kule bi mogao otići na Uzdol da pregleda usput novosagrađenu crkvu”, te je obavijestio da će ga na stanici u Ostrošcu čekati konj i pratilac.⁷³

Već 27.IV 1925.g. ordinarijat je dostavio župnom uredu nacрте za obnovu crkve i dogradnju zvonika⁷⁴, a u maju je izgradnja počela.⁷⁵ Radi pregleda izgradnje zvonika, Paržik je ponovo došao u Solakovu Kulu 3.VII 1925.g.⁷⁶ Zadivljuje njegova vitalnost i spremnost na ovakve teške terenske obilaske u vrijeme kada je imao 68 godina. U maju 1926.g. dostavljeni su još neki detalji za zvonik⁷⁷, a u julu nacrt za spomen-ploču na zvoniku.⁷⁸

U oktobru 1926.g. župnik je zamolio dozvolu “za blagoslov novosagrađenog zvonika, crkvenog portala i krstionice.”⁷⁹

Nisu sačuvani nikakvi nacrti ove crkve, te se procjena o Paržikovoj intervenciji može dati samo na osnovu uvida na licu mjesta (**Sl. 81.a**). Toranj sa stepeništem i malom krstionicom dograđen je ispred jednobrodne crkve i kontrastira svojom masivnošću, raščlanjenošću oblika i zidom od pritesanog kamena ravnim malterisanim zidovima crkve i njenom jednostavnom volumenu, te kompozicija ne djeluje jedinstveno. Stiče se utisak da je toranj naznačen kao element novog objekta, odnosno, kao da se planirala i buduća rekonstrukcija crkve u skladu sa novim tornjem (**Sl. 81.b, 81.c, 81.d, 81.e**).

Zvonik izrasta iz dogradnje koja je uža od crkve. Bočno od ulaza su krstionica i stepenice. Ovi bočni prostora su niži od broda crkve, a uglovi su im ojačani, te ta ojačanja prelaze nad krovnim vijencem u kvadratične stupce. Ojačanja se pojavljuju i na uglovima kvadratičnog tornja

⁷¹ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 349.

⁷² “...Nadbiskupski ordinarijat ipak ne može da dadne dozvolu da se toranj zida po planu gračačke crkve bez stručnog savjeta arhitekta. Pritom ordinarijat polazi od stanovišta da će stručnjak mnogo bolje znati izabrati plan za toranj, koji će i estetski i stilski odgovarati drugoj crkvi, nego bi to učinili laici u graditeljstvu. A ako se već crkva dograđuje, glavna je stvar da se to učini što ljepše i solidnije, jer se učinjene pogreške kasnije ne daju više popraviti. Stoga bi ordinarijat najvolio da tamo na lice mjesta dođe dijecezanski arhitekt g. Karl Pařík, te nakon pregleda crkve i cijelog terena i položaja sam odabere, odnosno izradi plan za toranj, te tom prilikom predloži i eventualne zgodne manje adaptacije crkve, da ova bude zaokružena i cjelovita. Trošak na arhitekta i plan biće obilato rekompensovan vrijednošću novogradnje, a po svoj prilici i manjim troškom, pošto arhitekt od poziva mnogo bolje zna ekonomisati u gradnji nego obični domaći graditelji ili poduzetnici. Izvolite stoga bilo na ordinarijat bilo izravno na g. arhitekta javiti jeste li sporazumni, te kada i kojim bi putem najzgodnije mogao g. arhitekt posjetiti Solakovu Kulu.” (AOVN, 1925., br. 437.)

⁷³ AOVN, 1925., br. 532.

⁷⁴ AOVN, 1925., br. 670.

⁷⁵ AOVN, 1925., br. 897.

⁷⁶ AOVN, 1925., br. 1128.

⁷⁷ AOVN, 1926., br. 1063.

⁷⁸ AOVN, 1926., br. 1353.

⁷⁹ AOVN, 1926., br. 2195.

i završavaju se u zoni trostrukih prozora zvonika. Nad ovim prozorima zvonik je sužen i završen šatorastim krovom na kvadratičnoj osnovi. Cijela kompozicija je stepenasto piramidalna.

Donja zona ulazne fasade slična je fasadi crkve u Rastičevu kako po raščlanjenju lezenama, tako i po rustičnoj obradi kamenog zida. Visoki masivni toranj, piramidalna raščlanjenost volumena, krajnja jednostavnost detalja i, posebno, primjena grubo pritesanog kamena ostvaruju ekspresivnu snagu u skladu sa još surovijim podnebljem od onoga na kupreškoj visoravni.

U okviru primarno historicističkih oblikovnih uzora, Paržik je tragao za ekspresivnim oblicima materijala koji je odabran u skladu sa okruženjem, slično kao za crkve u Rastičevu i Olovu, a ovo ostvarenje bilo bi bliže željenom cilju da je i volumen crkve doživio adekvatnu transformaciju.

82 – DOGRADNJA TORNJA ŽUPNE CRKVE SV. IVANA KRSTITELJA U UZDOLU

Uzdol je selo u istom području kao i Solakova Kula, sjeverno od Jablaničkog jezera, pa iako se nalazi na nižoj nadmorskoj visini od Solakove Kule, pristup do njega nije ništa manje težak, bilo da se dolazi iz Prozora ili iz Gornjeg Vakufa.

Hronologija projektovanja i izgradnje crkve u Uzdolu prilično je zamršena, a biće izložena na osnovu dokumentacije koja je dosad pronađena. Još 1919.g. postojale su inicijative za gradnju crkve u Uzdolu.⁸⁰, a 1921.g. ordinarijatu je dostavljen projekt za crkvu koji je uradio N. Kristićević (Sl. 82.a, 82.b), te je nacrt dostavljen Josipu Vancašu na reviziju.⁸¹ Pošto je Vancaš imao primjedbe na ovaj projekt, ordinarijat je dostavio župnom uredu te primjedbe i dva nacrtu za crkvu koje je uradio Vancaš – jedan sa tornjem nad ulazom, “gdje se priklonio nacrtu N. Kristićevića” (Sl. 82.d), drugi sa zvonikom sa strane (Sl. 82.c), te je preporučen drugi nacrt zbog prostranijeg kora.⁸² Mada je župnik ponovo insistirao na prvobitnom projektu, ordinarijat je ocijenio da taj projekt ne zadovoljava.⁸³

Vancaševi nacrti za crkvu u Uzdolu sačuvani su zajedno sa dopisom župniku od 28.VIII 1921.g. u kojem obavještava ordinarijat da nikako ne može da se donese odluka o projektu, jer postoje dileme u izboru između besplatnog Kristićevićog projekta, Vancaševog projekta po cijeni od 1.000 dinara i čak trećeg Vancaševog projekta koji im je preporučen, a po kojem je izgrađena crkva u Vidovcima.⁸⁴ Sa odlukom se odugovlačilo i u toku 1922.g. zbog loših materijalnih prilika, a župnik je tada iznio mišljenja da crkva ne bi trebala da bude duža od 21 m, niti šira od 8-9 m, sa tornjem na pročelju i dvije male sakristije.⁸⁵

Gradnja crkve počela je 1923.g.⁸⁶, a u oktobru 1924.g. crkva je bila pokrivena.⁸⁷ Nigdje se ne navodi prema čijem projektu je građena. U ovoj etapi izgradnje nije bio izgrađen toranj.

Paržik je, vjerovatno, prilikom odlaska u Solakovu Kulu početkom 1925.g. obišao i crkvu u Uzdolu, kako je predložio župnik iz Solakove Kule⁸⁸, odnosno prema pozivu župnika iz Uzdola od 2.III 1925.g.⁸⁹

⁸⁰ AOVN, 1919., br. 1383, br. 1404.

⁸¹ AOVN, 1921., br. 6400.

⁸² AOVN, 1921., br. 6577.

⁸³ AOVN, 1921., br. 7123.

⁸⁴ AOVN, 1921., br. 7206.

⁸⁵ AOVN, 1922., br. 9395.

⁸⁶ AOVN, 1923., br. 873, br. 1932.

⁸⁷ AOVN, 1924., br. 1783.

⁸⁸ AOVN, 1925., br. 532.

Župnom uredu u Uzdolu dostavljeni su 24.IV 1925.g. “nacrt za zvonik, šablone za vijence (Gesims), računi za izradbu nekih predmeta, kao i podnesak arhitekta za honorar.”⁹⁰ Josip Kaplan iz Zagreba obavijestio je 18.VI 1925.g. ordinarijat da je gotov naručeni oltar za crkvu u Uzdolu.⁹¹ U aprilu i maju 1926.g. dostavljeni su župnom uredu u Uzdolu još neki Paržikovi nacrti⁹², a u julu 1927.g. župnik je obavijestio ordinarijat da je “crkva u glavnom već sada dovršena osim nekih malenkosti”⁹³, te je posveta crkve bila u septembru iste godine.⁹⁴

Međutim, Karlo Paržik i njegov sin Marijan imali su i kasnije posla na ovoj crkvi, jer je 1.IV 1932.g. župnik javio da zbog jakih kiša i poplave “voda nadire u temelje i zidove crkve, te zbog vlage otpada malter” i zatražio da na lice mjesta dođe vještak.⁹⁵ U toku 1934.g. pribavljena su sredstva za popravak crkve⁹⁶, a u avgustu iste godine Marijan Paržik je napisao tehnički izvještaj o stanju crkve, razlozima prodora vlage (nepovoljan položaj uz strmi teren, prenizak nivo poda crkve, nekvalitetno zidanje) i predložio sanaciju (spuštanje nivoa terena oko crkve, poduhvatanje temelja potpornog zida iza crkve i temelja crkve, drenaža terena).⁹⁷ Radovi na sanaciji trajali su od 15.V-23.VI 1935.g., a nadzirao ih je inženjer M. Paržik.⁹⁸

Prema izloženim podacima može se sa sigurnošću zaključiti da je Karlo Paržik projektovao toranj crkve u Uzdolu, ali pošto nisu sačuvani nacrti ne zna se da li je uradio i neke druge intervencije na objektu. Crkva je postavljena na vrlo malom prostoru koji čini prelaz između dvije strme padine, tako da je svetište uz samu padinu, a drugi kraj crkve sa zvonikom, također, na rubu strmog terena (**Sl. 82.e, 82.f, 82.g**). Jedini mogući pristup je duž bočnog zida crkve uz koji je pridodat trijem na drvenim stupovima.

Kvadratični toranj spojen je sa jednobrodnom crkvom nižim, uvučenim veznim elementom, što podsjeća na slično Hansenovo rješenje za crkvu u Késmarku (**Sl. IX**). Karakteristično je da su oblici otvora raznoliki, a sami otvori usječeni u zidnu masu bez ikakvih okvira. Dominira puna zidna masa glatkog malterisanog zida čije su plohe u središnjem dijelu neznatno uvučene u odnosu na široke rubne površine. Istoricism je sveden na geometrizam primarnih oblika i detalja u pokušaju približavanja elementarnim formama u modernoj arhitekturi. Bojenje zidova potencira plitka raščlanjenja i primarnu likovnu kompoziciju fasada.

U cjelini, oblikovanje se doima kao “ogoljeni” reducirani istoricism koji čini ustupke vremenu nastanka bez odlučujućeg iskoraka ka modernoj arhitekturi u kompoziciji, oblicima i detaljima.

83 – PROJEKT ŽUPNOG STANA ZA BUKOVICU KOD DREVENTE I POLJAKE KOD BRČKOG⁹⁹

U Bukovici kod Dervente planiralo se osnivanje župe 1925.g., te je upućen dopis ordinarijatu u kojem se izlaže namjera o izgradnji župne kuće “poprilici kao što je ona na Bijelom

⁸⁹ “G. arhitekt Pařik svakako će morati doći ovamo na proljeće da pregleda i kolaudira građu crkve, pak tom prilikom može uzeti nacrt za oltar.” (AOVN, 1925., br. 405.)

⁹⁰ AOVN, 1926, br. 666.

⁹¹ AOVN, 1925, br. 1064.

⁹² AOVN, 1926., br. 860, br. 915.

⁹³ AOVN, 1927., br. 1357.

⁹⁴ AOVN, 1927., br. 1523.

⁹⁵ AOVN, 1932., br. 1017.

⁹⁶ AOVN, 1934., br. 1288.

⁹⁷ AOVN, 1934., br. 2121.

⁹⁸ AOVN, 1935., br. 1344.

⁹⁹ Karl Pařik, Župska zgrada (IV/1925). (AOVN, 1925., br. 1397.)

Brdu”¹⁰⁰, a uz ovaj dopis nalazi se nacrt župnog stana koji je potpisao Kalo Paržik u aprilu 1925.g. i koji je dostavljen župnom uredu u Bukovici (Sl. 83.a, 83.b).¹⁰¹

Do izgradnje tada nije došlo, a 1935.g. ordinarijat je uputio dopis sa revizijom nekog projekta za župni stan.¹⁰² Iz drugog dopisa od 26.VI 1937.g. saznaje se da je zgrada župnog stana prizemna, da ima kancelariju, dvije sobe za župnika, kuhinju, sobu za kuharicu i sušionicu¹⁰³, te se iz ovog opisa zaključuje da objekat nije izveden prema Paržikovom projektu iz 1925.g., gdje je bilo predviđeno da kuća ima prizemlje i sprat.

Nije poznato zašto Paržikov projekt nije usvojen, ali može se pretpostaviti da je razlog i u tome što je bila predviđena izgradnja većeg objekta od onog koji je izveden.

Paržikov projekt sadržavao je u prizemlju čekaonicu, kancelariju, kuhinju i sobu za posluđu, a na spratu tri sobe. U arhivu župnog ureda u Poljacima kod Brčkog nalazi se identičan Paržikov projekt za župni stan¹⁰⁴, koji je ordinarijat dostavio u aprilu 1925.g.¹⁰⁵ Međutim, crkveni odbor nije usvojio ovaj projekt.¹⁰⁶ Vjerovatno je za skromne seoske uslove ovaj projekt bio predimenzioniran – ukupna visina objekta u osi sljemena iznosi 10,5 m – iako su fasade vrlo jednostavne, glatke i završene vijencem koji slijedi liniju krova. Na zabatnoj strani krovni vijenac je na krajevima horizontalno završen, a u vrhu oblikovan kao postament križa – slično kao na projektu za adaptaciju crkve u Komušini. Okviri prozora su naglašeni kao šire, glatke trake, a uglove otvora markiraju kvadrati koji izlaze iz linije okvira.

U cjelini, projekt je dao jedno rješenje skromnih arhitektonskih vrijednosti.

84 – ŽUPNA CRKVA SRCE MARIJINO U FOČI KOD DOBOJA

Iz dopisa župnika iz Foče kod Doboja od 22.1 1925.g. saznaje se da se planirala izgradnja nove crkve, pa pošto je postojao jedan stari projekt, koji se učinio župniku “preluksuzan”, dostavio ga je ordinarijatu sa molbom da se preradi.¹⁰⁷ Revizija projekta povjerena je Karlu Paržiku, a on je iznio mišljenje da je projekt “za današnje prilike iznutra i izvana odviše komplikovan i kitnjast, pa da bi njegova izvedba i kasnije održavanje crkve stajali jako mnogo.”¹⁰⁸ Ponudio je da izradi “novi jednostavniji plan, koji bi bio mnogo jeftiniji, a ipak dovoljno lijep i ukusan”, te predložio da dođe na lice mjesta radi izrade novog projekta.¹⁰⁹ Pošto je župnik postavio upit o cijeni izrade novog projekta, ordinarijat je odgovorio da će cijena biti 4.000 dinara, dok za putne troškove arhitekt ne traži ništa drugo nego da se plati “željeznička karta drugog razreda, te stan i hrana za vrijeme tamošnjeg boravka.”¹¹⁰

Paržikovi projekti dostavljeni su župnom uredu u Foči kod Doboja u junu 1925.g.¹¹¹ Sa gradnjom se zapelo zbog nesloge mještana oko lokacije nove crkve.¹¹² Ordinarijat je urgirao u septembru 1928.g. da izgradnja konačno počne.¹¹³

¹⁰⁰ Stari župni stan u Bijelom Brdu kod Dervente bio je skroman objekat koji su seljaci izgradili, a tada je već bio u lošem stanju. (Vidjeti prilog o Bijelom Brdu.)

¹⁰¹ AOVN, 1925., br. 1397.

¹⁰² AOVN, 1935., br. 2318.

¹⁰³ AOVN, 1937., br. 1570.

¹⁰⁴ Zahvaljujem prof. dr Petru Babiću i župniku iz Poljaka Miri Bešliću na saradnji u prikupljanju dokumentacije.

¹⁰⁵ AOVN, 1925., br. 610.

¹⁰⁶ AOVN, 1927., br. 339.

¹⁰⁷ AOVN, 1925., br. 250.

¹⁰⁸ AOVN, 1925., br. 388.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ AOVN, 1925., br. 456.

¹¹¹ AOVN, 1925., br. 949.

Pregled terena za izgradnju crkve izvršio je predstavnik Tehničkog odjeljenja u Derventi u julu 1931.g. , a ordinarijat je dao definitivno odobrenje za izgradnju crkve prema Pařikovom projektu u toku istog mjeseca.¹¹⁴ Međutim, gradnja je opet bila odložena zbog nesloge mještana.¹¹⁵ Stara crkva bila je u vrlo lošem stanju 1933.g., te je ordinarijat naložio da se zatvori i da je pregleda stručno lice.¹¹⁶ Konačno, u julu 1933.g. župnik je izvjestio da je počela izgradnja crkve¹¹⁷, ali je zbog nedostatka sredstava došlo do zastoja krajem 1934.g.¹¹⁸ Crkva je završena tek 1942.g.¹¹⁹ Danas je građevina u vrlo lošem stanju, sa pukotinama na zidovima, i planira se njeno rušenje i izgradnja nove crkve (**Sl. 84.a, 84.b, 84.c, 84.d**).

Od vremena projektovanja 1925.g. do početka izgradnje 1933.g. prošlo je osam godina, a do završetka objekta prošlo je ukupno 17 godina. U odnosu na Paržikove projekte u periodu do 1925.g. uočava se konitnuitet projektantskog pristupa koji je najbliži (po piramidalnoj kompoziciji) projektu za dogradnje crkve u Solakovoj Kuli. Ali, umjesto grubo tesanog kamena, za izgradnju je upotrijebljena opeka, te su fasade glatko malterisane. Iz osnovnog istoricističkog koncepta jednobrodne crkve sa kvadratičnim svetištem, bočnom sakristijom, korom i tornjem nad ulazom izrasli su masivni volumeni na kojima prevladava zidna ploha.

Ekspresivnost masivnih formi tornja crkve u Solakovoj Kuli, pospješena grubo pritesanim kamenom, doima se monumentalno, a istoricizam ostaje u drugom planu. S druge strane, izvedba još naglašenijih volumena u opeci sa glatko malterisanim fasadama na crkvi u Foči kod Doboja ostvaruje utisak pretjerane težine i pretenciozne monumentalnosti.

85 – ADAPTACIJA ŽUPNE CRKVE SV. ANTE PADOVANSKOG U PODHUMU

Selo Podhum nalazi se u području sjeverno od Jablaničkog jezera. Polovinom 1924.g. župni ured iz Podhuma obavijestio je ordinarijat da se namjerava popraviti crkva i izgraditi toranj¹²⁰, a u dopisu od 5.XI 1924.g. župnik moli dozvolu “da blagoslovi novi križ na novom tornju župne crkve”.¹²¹ Naknadno su dostavljeni ordinarijatu nacrti za toranj i adaptaciju crkve sa župnikovom napomenom da se pokažu dijecezanskom arhitekti da o svemu da svoj sud, a u prilogu ovog dopisa nalazi se troškovnik u kojem se navodi da je 18.IX 1922.g. plaćeno 1.199 dinara za nacрте g. ing. Makaleu.¹²² Paržik je imao primjedbe na ovaj projekt čija je realizacija već bila u toku.¹²³

¹¹² AOVN, 1926., br. 1576.

¹¹³ AOVN, 1928., br. 1896.

¹¹⁴ AOVN, 1931., br. 1352.

¹¹⁵ AOVN, 1931., br. 1708.

¹¹⁶ AOVN, 1933., br. 200.

¹¹⁷ AOVN, 1933., br. 1815.

¹¹⁸ AOVN, 1934., br. 3118.

¹¹⁹ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 356.

¹²⁰ AOVN, 1924., br. 997.

¹²¹ AOVN, 1924., br. 1839.

¹²² AOVN, 1924., br. 2093.

¹²³ “Ove nacрте nisam prije vidio, ali sam čuo da postoji namjera da se u Podhumu izgradi toranj od betona. S obzirom na to da u Podhumu sigurno postoji dobar kamen, te da se tamo proizvodi i dobar kreč, mnogo bi racionalnije bilo da se ovaj toranj izgradi od kamena i, osim toga, bilo bi mnogo ljepše. Sa estetskog stanovišta ovi planovi su laički. Svodove bi trebalo projektovati sa većom visinom. Potrebno je ustanoviti koji su radovi dosada urađeni, dokle se stiglo sa obnovom i koji radovi su preostali i, konačno, koliko će koštati ovi završni radovi. Sarajevo, 12.XII 1924.g., K. Pařik.” – Prevod sa njemačkog Paržikovog rukopisa. (AOVN, 1924., br. 2093.)

Poduzetnik Nikola Šijanić obavijestio je ordinarijat u junu 1925.g. o nesolidnosti gradnje crkve u Podhumu i zatražio “stručnjački pregled”¹²⁴, a župnik je brzojavno pozvao Paržika da dođe u Podhum.¹²⁵ Paržik je nakon posjete Podhumu izradio nacrt za adaptaciju župne crkve i stana¹²⁶, a iz jednog drugog dokumenta saznaje se da je tada uradio projekt i za jednu kapelicu, ali svi ovi poslovi, kao i putni troškovi, nisu mu bili isplaćeni.¹²⁷

Nacrti koji se pominju u navedenim dokumentima nisu pronađeni, a u “Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974” navedeno je da je crkva u Podhumu izgrađena 1962.g.¹²⁸, te se o ovoj Paržikovoj intervenciji ne može dati detaljniji prikaz.

86 – PROJEKT ZA OBNOVU ŽUPNE CRKVE SV. JOSIPA U ZENICI

Još 1923.g. postavljalo se pitanje o sudbini stare crkve sv. Josipa u Zenici (**Sl. 86.a. 86.b**)¹²⁹, a početkom avgusta 1925.g. dostavljeni su župnom uredu u Zenici nacrti i stručno mišljenje arhitekta Karla Paržika o sanaciji crkve.¹³⁰ U kronici župe zapisano je da su bile date sljedeće upute: “... Gornji dio zidova, ukoliko je prokisao, očistiti. Crkvu nadozidati za 1,5 m i postaviti krovnu konstrukciju za crijep. Zadržati razdiobu crkve na tri lađe, ostaviti hrastove stupove koji nose teret krajnjih lađa. Zvonik s prednje starne ozidati uz zid crkve.”¹³¹

Međutim, tek 1934.g. ponovo je aktuelizirana popravka i tada je ordinarijatu dostavljen novi troškovnik za neophodne radove, a izradio ga je “državni nadzornik puteva o građevina Ivan Pitković”.¹³² Župnik je ipak naručio projekt za izgradnju nove crkve od građevinske firme Adama Tilla.¹³³ Ordinarijat je insistirao da se isplati i Paržikov honorar za prvi projekt¹³⁴, a u januaru 1936.g. odobrio je projekt nove crkve sv. Josipa u Zenici koji je izradila firma Adama Tilla.¹³⁵

Paržikovi nacrti za obnovu stare crkve nisu pronađeni, ali se iz opisa u kronici župe zaključuje da je nastojao sačuvati stari objekat i dograditi novi toranj uz crkvu umjesto porvobitnog drvenog zvonika nad ulazom. Pošto do ove obnove i dogradnje nije došlo 1925.g., u narednih deset godina crkva je propadala i, sudeći po fotografijama iz 1935.g., bila u vrlo lošem stanju, te je odlučeno da se sruši i izgradi nova crkva.

1926

87 – PROJEKT HRVATSKOG KATOLIČKOG DOMA U DOCU KOD TRAVNIKA

Dolac je varoš u blizini Travnika u kojoj su mještani početkom 1926.g. pokrenuli inicijativu za gradnju Hrvatskog katoličkog doma.¹³⁶ Ordinarijat je dostavio tamošnjem župnom

¹²⁴ AOVN, 1925., br. 1040.

¹²⁵ AOVN, 1925., br. 1046.

¹²⁶ AOVN, 1927., br. 340.

¹²⁷ AOVN, 1930., br. 266.

¹²⁸ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 348.

¹²⁹ AOVN, 1923., br. 767, br. 1342.

¹³⁰ AOVN, 1925., br. 1373.

¹³¹ AŽU sv. Josipa u Zenici, Kronika župe.

¹³² AOVN, 1934., br. 406. Uz ovaj dopis priložene su i fotografije stare crkve sv. Josipa u Zenici – sl. 86.

¹³³ AŽU sv. Josipa u Zenici, Kronika župe.

¹³⁴ AOVN, 1935., br. 2630.

¹³⁵ AOVN, 1936., br. 17.

¹³⁶ AOVN, 1926., br. 167.

uredu krajem februara iste godine “skice koje je za Hrvatski katolički dom u Docu izradio g. arh. Pařík” sa napomenom da se o projektu da mišljenje, odnosno primjedbe i želje.¹³⁷ Župnik je odgovorio početkom marta da je “usvojen u cjelosti plan g. arh. Paříka”, a crteži su vraćeni da se po njima izradi “plan i troškovnik za gradnju”.¹³⁸ Polovinom aprila 1926.g. dostavljen je župnom uredu završen projekt koji je Paržík predao u ordinarijatu.¹³⁹ Iz nepoznatih razloga do izgradnje nije došlo, te je 1934.g. najavljena “prodaja na licitaciji zemljišta za Katolički dom u Docu”.¹⁴⁰ Nacrti nisu pronađeni, te preostaje da se ovaj projekt evidentira kao jedan od nerealizovanih Paržíkovih projekata.

88 – ŽUPNA CRKVA BEZGREŠNO ZAČEĆE BL. DJ. MARIJE U VIJAKI KOD VAREŠA

Prve inicijative za gradnju crkve u Vijaki kod Vareša javile su se 1923.g.¹⁴¹ i 1924.g., jer je stara crkva bila “slaba i gotovo srušena”.¹⁴² U toku 1925.g. pribavljen je materijal za gradnju (kamen, kreč, drvo)¹⁴³, a u aprilu 1926.g. dostavljeni su župnom uredu prvi Paržíkovi nacrti za novu crkvu.¹⁴⁴ Početkom juna iste godine ordinarijat je poslao “konačno preuređene planove”¹⁴⁵, a krajem juna je intervenisao u vezi nesuglasica oko Paržíkovog honorara, te se iz tog dopisa zaključuje da se pomenuto “preuređenje plana” odnosilo na položaj tornja.¹⁴⁶

Prvi projekt predviđao je bočni toranj, ali pošto je to bilo preširoko za odabranu lokaciju, zatraženo je da se toranj postavi nad ulazom, te je prema ovom Paržíkovom nacrtu počela izgradnja u julu 1926.g.¹⁴⁷ U septembru 1926.g. izgradnja je dobro napredovala i kupovao se materijal za krov¹⁴⁸, a crkva je završena 1931.g.¹⁴⁹

Nacrti nisu pronađeni te se ne može precizirati da li je objekat u potpunosti izveden prema projektu (**Sl. 88.a, 88.b**). Crkva je jednobrodna, sa malom pravougaonom apsidom i bočnom sakristijom, a kvadratična osnova tornja isturena je pred ulazom u crkvu. Građevina je zidana od prilično sitnog pritesanog kamena i prvobitno je bila omalterisana, kao i toranj. Da je prilikom uklanjanja maltera postament ostao omalterisan, proporcije bočnih fasada bile bi skladnije – ovako, jedinstvena kamena zidna ploha djeluje previsoko bez naglašenog postamenta, posebno na dijelu objekta gdje je postament viši zbog pada terena.

Sumnju u dosljednost izvedbe prema projektu podstiču i oblici i dimenzije otvora u donjem dijelu tornja (pravougaoni ulaz bez ikakvog okvira i akcenta, te predimenzionirani prozor iznad njega).

Analogija u odnosu na prethodne Paržíkove projekte nalazi se u oblicima gornjeg dijela tornja, ugaonim lezenama na kojima se horizontalno završava krovni vijenac, oblicima svetišta i

¹³⁷ AOVN, 1926., br. 408.

¹³⁸ AOVN, 1926., br. 439.

¹³⁹ AOVN, 1926., br. 758.

¹⁴⁰ AOVN, 1934., br. 2892.

¹⁴¹ AOVN, 1923., br. 714.

¹⁴² AOVN, 1924., br. 177.

¹⁴³ AOVN, 1925., br. 418.

¹⁴⁴ AOVN, 1926., br. 781.

¹⁴⁵ AOVN, 1926., br. 1151.

¹⁴⁶ “... S jedne strane se, i protiv njegova nagovaranja i protivljenja, traže izmjene plana i prenos tornja, a s druge strane, kad je plan iza duga truda promijenjen i davno već poslan, saopćuje se jednostavno, lakonski i bez motivacije da ne treba nikakvih promjena.” (AOVN, 1926., br. 1257.)

¹⁴⁷ AOVNB, 1926., br. 1433.

¹⁴⁸ AOVN, 1926., br. 1858.

¹⁴⁹ AOVN, 1931., br. 1262, br. 1425.

oblicima ostalih otvora. Međutim, u cjelini objekat ne djeluje kao skladno rješenje, djelimično i zbog naknadnih intervencija, a vjerovatno i zbog nedosljednosti u realizaciji projekta.

89 – ŽUPNA CRKVA PRESV. SRCE ISUSOVO U BRČKOM

Župni ured iz Brčkog obratio se u martu 1926.g. ordinarijatu sa molbom da mu se pomogne oko pribavljanja projekta za crkvu, a dostavljen je i jedan tlocrt trobrodne crkve (ukupnih dimenzija 15x27 m), koji je potpisao u martu 1926.g. Josef Zauler (nečitak potpis) (Sl. 89.a).¹⁵⁰ Već u maju iste godine dostavljene su Paržikove idejne skice¹⁵¹, a u junu je crkveni odbor usvojio predloženo rješenje.¹⁵²

Paržik je bio uradio dvije projektne varijante za ovaj objekat, ali nacrti nisu sačuvani. Njegova profesionalnost i angažovanost u poslu nisu uvijek nailazili na razumijevanje i respekt kod naručioca, te je Paržik sve češće protestirao kod ordinarijata zbog takvih situacija.

Nakon početnog nesporazuma sa crkvenim odborom¹⁵³ iz Brčkog, projekt je bio definitivno završen u januaru 1927.g. prema jednoj od pomenutih varijanti.¹⁵⁴ U maju iste godine rješavani su administrativni poslovi oko pribavljanja građevinske dozvole¹⁵⁵, a u junu je postavljen temeljni kamen.¹⁵⁶

Na molbu crkvenog odbora Paržik je preuzeo i nadzor nad izgradnjom crkve.¹⁵⁷ U pismu od 7.V 1928.g. sinu Karlu, koji je tada živio u Beogradu, arhitekt Karlo Paržik napisao je u post scriptumu: “Sutra putujem u Brčko radi izgradnje crkve koja je, uzgred rečeno, jedini crkveni rad koji mi je nešto donio.”¹⁵⁸

¹⁵⁰ AOVN, 1926., br. 531.

¹⁵¹ AOVN, 1926., br. 1025.

¹⁵² AOVN, 1926., br. 1144.

¹⁵³ “Nadbiskupskom ordinarijatu u Sarajevu

Od župnika u Brčkom primio sam dopis od 15.IX 1926.g., te izjavljujem sljedeće:

Gospodin župnik iz Brčkog je, nakon primitka dviju skica, naručio od mene, u ime odbora za izgradnju crkve, projekt prema drugoj od tih skica. Ja sam izradio nacрте za projekt, nacrtao perspektivni izgled i predao ordinarijatu, gdje sam prijavio moj honorar za ovaj rad. Odbor je prihvatio ovaj projekt. Na moje veliko čuđenje odbor veže uz plaćanje mog honorara neobičan uslov – da treba da izvršim i dalje obimnije poslove.

Odbor nema nikakvih prava da mi postavlja nove uslove, jer je projekt u njihovim rukama i već usvojen, te samo mogu da mi isplate honorar. Ako odbor od mene traži dalje tehničke radove, onda to treba, nakon prethodnog dogovora, posebno honorirati. Stoga molim da mi odbor odmah isplati honorar, a nakon toga ću dostaviti još dvije kopije projekta.

Projekt za crkvu u Brčkom izradio sam vrlo savjesno i uvjeren sam da bi svaki tehnički žiri imao razumijevanja za takav rad i vrlo povoljno ga ocijenio. Na kraju, moram još da kažem da imam mnoga priznanja za moj dosadašnji rad za katoličke sakralne građevine, koji sam najvećim dijelom smatrao za idealistički rad, te su prema tome i moji honorari bili vrlo skromni. Ponekad sam se i odrekao honorara. Sada, nažalost, moram da kažem da ću, ako i dalje moji radovi budu nailazili na nesporazume i nezahvalnost, biti prisiljen da otkážem svaku daljnju saradnju na sakralnim građevinama. Sarajevo, 23.IX 1926., Karl Pařik.” – Prevod sa njemačkog Paržikovog rukopisa. (AOVN, 1926., br. 1988.)

¹⁵⁴ AOVN, 1927., br. 85.

¹⁵⁵ AOVN, 1927., br. 941.

¹⁵⁶ AOVN, 1927., br. 1168.

¹⁵⁷ AOVN, 1927., br. 828.

¹⁵⁸ Pismo u rukopisu, na njemačkom jeziku, iz privatne dokumentacije Lidije Tanasijević koja je bila ljubazna da ga prevede i ustupi kopiju originala za ovaj rad.

Jedan od izvođača radova (za glavni svod crkve i svu unutrašnjost, osim poda) bio je Luigi Candotti iz Tuzle.¹⁵⁹ Blagoslov crkve obavljen je 15.IX 1933.g.¹⁶⁰, ali je 1934.g. dograđena i druga sakristija.¹⁶¹

Crkva je trobrodna, a masivni kvadratični stubovi (2x4) povezani su polukružnim lukovima i razdvajaju brodove (Sl. 89.b, 89.c). Svetište je uzdignuto za par stepenika u odnosu na pod naosa i iznutra je polukružno. Bočno od svetišta nalaze se kvadratične sakristije. Kor nad ulazom oslanja se na dva središnja stupca koji su povezani polukružnim lukovima sa bočnim zidovima. Puna ograda kora oivičena je u dnu i pri vrhu uskim profilisanim vijecom. Kor je osvijetljen preko rozete i dva prozora iznad nje, a po dva prozora na svakom traveju bočnih brodova obezbjeđuju prirodnu rasvjetu naosa. Jedini otvor na zidovima svetišta je visoko postavljen okulus.

Na stranama prema brodovima stupci imaju lezene koje se u srednjem brodu nastavljaju u polukružne svodnice, a prema bočnim brodovima u lukove koji ograničavaju traveje. Uska profilacija u visini prozorske klupice produžava se duž svih zidova u unutrašnjosti, a pojavljuje se na istoj visini i na stubovima. Profilisani vijenac nalazi se i u osnovici bačvastog svoda glavnog broda i nastavlja se duž svih zidova.

Kvadratični toranj postavljen je bočno od ulazne fasade (Sl. 89.d, 89.e). Svi prostorni elementi (glavni brod, bočni brodovi, svetište, sakristije, toranj) izvana su jasno raščlanjeni (Sl. 89.f, 89.g). Visine glavnog broda i svetišta su iste, a kako svetište izvana ima ravne zidove, na stražnjoj strani crkve pojavljuje se visoki kubični volumen između nižih bočnih sakristija. Zidovi sakristija su malo uvučeni u odnosu na zid svetišta.

Raščlanjivanjem krovnih površina postignuta je dalja dinamičnost prostorne kompozicije. Glavni brod pokriven je trovodnim krovom. Dva središnja traveja bočnih brodova pokrivena su jednovodnim krovom, a krajnji traveji dvovodnim krovom, te su njihovi zabati sa flankiranim uglovima plastično raščlanjeni. Sakristije su pokrivene dvovodnim krovom čiji prelomljeni profilisani vijenac ponavlja linije krovova ugaonih traveja.

Glavna fasada raščlanjena je po visini u tri nivoa – najviši je bočni toranj, slijedi glavni brod, a najniži su, nešto uvučeni, dijelovi kora.

Svi prozori su polukružno nadsvedeni (osim malog najnižeg otvora na tornju, okulusa u svetištu i rozete nad portalom), a pojavljuju se kao jednostruki, dvostruki ili trostruki otvori (Sl. 89.h).

Pošto je vodio nadzor nad izgradnjom ovog objekta, Paržik je imao mogućnost da utiče na dosljednu izvedbu svih detalja, te su fasade plitko raščlanjene lezenama, uvlačenjem okvira oko prozora, uvlačenjem nekih parapeta, profilisanim vijencima u visini prozorskih klupica bočnih brodova i profilacijom u visini krovnog vijenca. Zatim, toranj je izdijeljen vijencima na pet polja. Završne zone glavnog broda i tornja imaju dekorativno naglašene uglove koji su povezani arkadicama.

Pravougaoni ulaz dobio je portal sa polukružnim profilisanim nadvojem i dvovodnim vijencem iznad njega. Svi okviri otvora su profilisani, a nisu izostali ni manji dekorativni profilisani detalji, kao npr. “viseći” akcenti ispod vijenca ili u nišama.

Paržik je na ovom objektu iskoristio priliku da do kraja izvede djelo čija je umjetnička ideja utemeljena na težnji ka daljem kreativnom razvoju istoricizma. Istoriciistička dispozicija sadržaja poslužila je kao ishodište za novu kompoziciju volumena u kojoj se prepoznaju i

¹⁵⁹ Brčko: *Dogradnja nove crkve*, Katolički tjednik, 23, 4. lipnja 1933., 6.

¹⁶⁰ AOVN, 1933., br. 2468.

¹⁶¹ AOVN, 1934., br. 2861.

Hansenovi uticaji na ulaznoj fasadi (uporediti sa projektom za crkvu u Késmarku, **Sl. IX**), ali se pojavljuje i nova raščlamba brodova, svetišta i sakristija.

90 – ŽUPNA CRKVA UZNESENJA BL. DJ. MARIJE U OSOVI

Selo Osova, u blizini Žepča i Zavidovića, imalo je nekada crkvicu zidanu od kamena, izgrađenu 1857.g., koja je u međuratnom periodu bila u tako lošem stanju da je morala biti zatvorena.¹⁶² Akcija za gradnju nove crkve pokrenuta je 1925.g.¹⁶³ Dopisom od 19.VI 1925.g. župnom uredu u Osovi najavljen je “dolazak arh. K. Paržika radi gradnje crkve”.¹⁶⁴

Međutim, u januaru 1926.g. Provincijalat bosanskih franjevaca u Sarajevu obavijestio je ordinarijat da je preporučio župniku “plan župske crkve u Doboju, koja bi za župu u Osovi dostatna bila”, te da je zemljište na kojem se nalazi župni stan sa zgradama i crkvom u Osovi upisano gruntovno kao vlasništvo franjevačkog samostana u Kreševu i da se sada poklanja crkvi i dozvoljava sjeća potrebne građe u samostanskom gaju.¹⁶⁵ I župnik je obavijestio ordinarijat o poklonu zemljišta, ali i o tome da je crkveni odbor odbio plan dobojske crkve, jer je ta “crkva za njih prevelika (10x22 m), te da žele crkvu dužine 16 m, širine 10 m i visine 3 m.”¹⁶⁶

Uvidjevši opasnost da bi mještani svojim nestručnim zahtjevima mogli nepovoljno uticati na izbor projekta, odnosno na konačan izgled same crkve, ordinarijat je izričito zatražio da se projekt dostavi na odobrenje.¹⁶⁷

Ovaj primjer ilustruje principijelne stavove ordinarijata u nastojanju da se i u malim, udaljenim selima građe arhitektonski vrijedne sakralne građevine.

Kada su, projektovanju skloni, mještani nastavili razradu rješenja buduće crkve, određujući da će “plafon biti ravan, toranj sa starne do velikog oltara, a da bude ujedno i sakristija”, te su već i pitali “nekakvog inženjera u Zavidovićima” da im takav nacrt izradi, župnik je zatražio pomoć od “diecezanskog arhitekta”.¹⁶⁸ Ordinarijat je u odgovoru preporučio Paržika, kao “priznatog stručnjaka i praktičara u crkvenim gradnjama”, koji bi još jednom došao na teren i saslušao želje župljana, a “cijena projekta bi bila oko 3.000 dinara.”¹⁶⁹

Nakon ove prepriske u januaru 1926.g., župnik je obavijestio ordinarijat krajem marta da će najdalje za mjesec dana biti dostavljen projekt na odobrenje i da se “sa inženjerom Tillom iz Broda pregovara” da crkvu izgradi.¹⁷⁰ Adam Till je bio napravio i projekt za crkvu u Osovi, ali je u kronici župe zapisano da se “taj nacrt nije dopao ordinarijatu u Sarajevu”.¹⁷¹ Krajem jula 1926.g. župnom uredu u Osovi dostavljeni su odobreni Paržikovi nacrti za ovu crkvu.¹⁷²

¹⁶² *Nova crkva i župski stan u Osovi*, Franjevački vjesnik, 10. listopad 1930., 362.

¹⁶³ AOVN, 1925., br. 1975, br. 362.

¹⁶⁴ AOVN, 1925., br. 1071.

¹⁶⁵ AOVN, 1926., br. 56.

¹⁶⁶ AOVN, 1926., br. 141.

¹⁶⁷ “... Nastojte, koliko je god moguće, da župljane oduševite i pridobijete da sagrađe jedan dostojan Božji stan i po jednom stručnjačkom i ukusnom planu. Međutim, ako ne bi nikako htjeli slušati, i ako se odluče da rade po svojoj glavi i na nesolidan način, morate biti energični, jer ordinarijat ne može ni u jednom slučaju dopustiti da se građe crkve koje ni u praktičnom ni u estetskom smislu ne odgovaraju svrsi i ne udovoljavaju pravilima svete umjetnosti. Plan mora na svaki način i u svakom slučaju prije izvedbe biti pregledan i odobren na ordinarijatu.” (AOVN, 1926, br. 141.)

¹⁶⁸ AOVN, 1926., br. 142.

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ AOVN, 1926., br. 661.

¹⁷¹ AŽU Osova, Kronika župe.

¹⁷² AOVN, 1926., br. 661.

U toku 1927.g. pribavljen je materijal za gradnju¹⁷³, a u maju 1928.g. ordinarijat je upozorio župni ured “da se kod gradnje crkve oslanja na vještaka”.¹⁷⁴ Paržik je izradio predmjer i predračun radova, koji je dostavljen župnom uredu u julu 1928.g.¹⁷⁵, a dopisom od 11.VIII 1928.g. župnik je najavio blagoslov temeljnog kamena i obavijestio da je gradnja crkve pogođena s Antunom Gruškovnjakom iz Visokog, “i to zidarija i krovište za ovu godinu”.¹⁷⁶

Župni ured je brzojavno zamolio 22.VIII 1928.g. da “odmah dođe g. Pařik radi ustanovljenja tvrdoće tla za zvonik”, a odgovoreno je da “Pařik nije sada u Sarajevu i da se vraća koncem druge sedmice”, te da se javi treba li da dođe.¹⁷⁷ Iz pronađenih dokumenata nije se moglo utvrditi da li je Paržik otišao po ovom pozivu koji je bio vrlo važan za budućnost objekta, jer je kasnije došlo do statičkog poremećaja zbog kojeg je crkva morala biti srušena.

Gradnja crkve počela je u septembru 1928.g.¹⁷⁸, a već u decembru dovedena je pod krov.¹⁷⁹ U avgustu 1930.g. javljeno je da je crkva završena¹⁸⁰ i najavljen blagoslov crkve za 19. oktobar.¹⁸¹

Zbog propusta u gradnji prve popravke su rađene već u aprilu 1936.g.¹⁸²

Nacrti za ovu crkvu nisu pronađeni, a pošto je srušena, tek na osnovu tri sačuvane fotografije može se zaključiti nešto o njenom vanjskom izgledu (**Sl. 90.a, 90.b, 90.c**). Poređenje ovih fotografija sa crkvom u Lukavcu, koju je Paržik projektovao 1928.g., pokazuje sličnost u oblikovanju. Crkva je bila jednobrodna sa tornjem desno od ulazne fasade. Zvonik je bio spojen sa crkvom uskim, malo uvučenim i nižim veznim elementom. Primarna podjela fasada horizontalnim vijencima u visini arhitrava nad ulazom i u osnovici zabatnih arkada produžena je i na donje dijelove tronja. Jednostavan, malo istaknut pravougaoni portal, okulus sa križom iznad portala, pet slijepih arkada u zabatnoj zoni – čine glavne elemente kompozicije glavne fasade. Arkade su međusobno razdvojene trakama od kojih se dvije krajnje spuštaju duž zidova do vijenca u visini arhitrava portala. Završeci svih traka naglašeni su jednostavnim dekorativnim detaljem ispod vijenaca – a ovakav, bogatiji detalj pojavljuje se i na fasadama crkve u Brčkom.

Projektantski pristup sveden je na traganje za originalnim likovnim rješenjem fasada u okvirima osnovne historicističke dispozicije prostora i kompozicije volumena. Prisutna je redukcija dekorativne plastike uz naglasak na linearizmu motiva, što je istaknuto i kontrastnim bojama fasade.

Na fotografiji koja je bila snimljena prilikom nekog skupa seljanki pred crkvom, ovaj strogi kontrast svijetlih i tamnih tonova na fasadi neobično dobro korespondira sa svijetlim i tamnim tonovima seoskih nošnji, te ovaj dojam upućuje na ideju o promišljenom izboru motiva i kolorita fasada za ovu seosku crkvu u pitomom, brežuljkastom krajoliku.

¹⁷³ AOVN, 1927., br. 1719.

¹⁷⁴ AOVN, 1928., br. 1040.

¹⁷⁵ AOVN, 1928., br. 1447.

¹⁷⁶ AOVN, 1928., br. 1661.

¹⁷⁷ AOVN, 1928., br. 1710.

¹⁷⁸ AOVN, 1928., br. 1847.

¹⁷⁹ AOVN, 1928., br. 2807.

¹⁸⁰ AOVN, 1930., br. 1365.

¹⁸¹ AOVN, 1930., br. 1825.

¹⁸² AOVN, 1936., br. 836.

91 – PROJEKT ZA ŽUPNI STAN U SVILAJU

Ordinarijat je dostavio župnom uredu u Svilaju 23.VII 1926.g. Paržikov projekt za novi župni stan.¹⁸³ Iz dosada pronađene dokumentacije nije se moglo utvrditi da li je župni stan bio izgrađen prema ovom projektu. Župna kuća je uništena u Drugom svjetskom ratu, a nisu sačuvane ni stare fotografije ovog objekta, niti nacrti.¹⁸⁴

1927

92 – ŽUPNA CRKVA UZNESENJE BL. DJ. MARIJE I ŽUPNI STAN U GORNJEM VAKUFU

Polovinom marta 1924.g. ordinarijat je uputio župnom uredu u Gornjem Vakufu dopis u kojem podržava ideju za gradnju nove crkve i preporučuje da se gradi na ravnom i pristupačnom terenu, a “ne gdje je sada, na najgore i najvrletnijem mjestu u cijelom gradu”.¹⁸⁵ Međutim, gradnja nije odmah započela, a tek u martu 1926.g. župnik je javio da je osnovan odbor za gradnju crkve i da imaju jedan stari projekt iz 1913.g. koji im ne odgovara, jer je predviđao dužinu crkve od 21 m, a planiralo se da nova crkva bude duga 30-35 m, te je zamolio ordinarijat “da plan preko svog stručnjaka poruči”.¹⁸⁶ Ordinarijat je odgovorio krajem marta iste godine da će projektovanje biti povjereno arhitekti Karlu Paržiku i da arhitekt traži situacioni plan, informacije o vrsti, položaju i veličini terena, te preporučuje da se angažuje geometar koji će premjeriti zemljište i dati opis.¹⁸⁷

U međuvremenu, crkveni odbor odlučio je da se crkva gradi prema “novosarajevskom planu”¹⁸⁸, te je ordinarijat upozorio da, ukoliko se bude ponovo naručivao projekt, treba dati arhitektu precizne podatke koje je tražio o terenu, o veličini i obliku crkve, o broju vjernika koje bi trebalo da primi, o tome da li u blizini ima kamena koji je dobar za tesanje, itd.¹⁸⁹

Iz sadržaja župnikovog dopisa od 15.IX 1927.g. zaključuje se da je Paržik bio izradio projekt za novu crkvu u Gornjem Vakufu, ali da je isplata duga za njegov honorar bila odgođena dok se ne proda na licitaciji građevinski materijal, jer je izgradnja objekta bila obustavljena.¹⁹⁰ Razlog za obustavu bila je nesloga župljana oko teritorijalne podjele župe¹⁹¹, te je crkveni odbor vratio projekte ordinarijatu polovinom januara 1928.g. uz obavijest da se crkva neće graditi.¹⁹²

Međutim, u septembru 1928.g. pojavio se članak u “Katoličkom tjedniku” u kojem stoji da je “crkva kroz ovo ljeto izgrađena pod krov”.¹⁹³ Crkva je, ipak, građena po Paržikovom projektu, ali je bilo problema oko odobrenja ovog projekta u Građevinskoj direkciji u Sarajevu – jer Paržik “nije imao koncesije za izradu planova”, te je crkveni odbor platio inženjeru arhitekture Helena Baldasaru koji je projekt pregledao i “pod svojim imenom” uputio Građevinskoj direkciji,

¹⁸³ AOVN, 1926., br. 1542.

¹⁸⁴ Podaci navedeni prema informaciji župnika iz Svilaja, fra Valerija Stipića, kome zahvaljujem na saradnji.

¹⁸⁵ AOVN, 1924., br. 466.

¹⁸⁶ AOVN, 1926., br. 537.

¹⁸⁷ AOVN, 1926., br. 648.

¹⁸⁸ Vjerovatno se pod ovim imenom podrazumijevala crkva sv. Trojstva u Novom Sarajevu, izgrađena po Vančaševom projektu.

¹⁸⁹ AOVN, 1926., br. 1275.

¹⁹⁰ AOVN, 1927., br. 1678.

¹⁹¹ AOVN, 1927., br. 597.

¹⁹² AOVN, 1928., br. 134.

¹⁹³ *Gornji Vakuf (Bosna): Gradnja crkve*, Katolički tjednik, 41, 7. listopada 1928., 4.

gdje je bio odobren.¹⁹⁴ U istom dopisu župnik se žalio da od Paržika nije dobio nijedan nacrt detalja, kao ni predračun radova, te je sve navedeno smatrao dovoljnim razlogom da se ne isplati ostatak honorara Paržiku.¹⁹⁵

Blagoslov crkve obavljen je 15.VIII 1931.g.¹⁹⁶, ali crkva ipak nije bila u potpunosti završena, te su se i u toku 1937.g. prikupljala sredstva za završetak nekih radova.¹⁹⁷

Nacrti za ovaj objekat nisu pronađeni. Crkva je trobrodna građevina sa pravougaonim svetištem i dvije, približno kvadratične, sakristije (Sl. 92.a). Kor je smješten nad ulazom, kao i masivni zvonik sa dva bočna, niža tornja. Brodovi su međusobno odvojeni masivnim pravougaonim stupovima sa kojih polaze lezene i spajaju se sa poprečnim ravnim gredama u stropu. Sve tavanice su ravne. Svetište je uzdignuto za par stepenika u odnosu na naos, a naglašeno je lučnim nadvojem. Kor se oslanja na dva stupca, koji su pvezani ravnom gredom sa bočnim zidovima, a osvijetljen je preko okulusa. Duž bočnih zidova nižu se dvostruki, polukružno nadsvedeni, prozori koji obezbjeđuju prirodnu rasvjetu naosa (Sl. 92.b, 92.c, 92.d).

Tlocrtna dispozicija brodova, svetišta i sakristije podsjeća na rješenje crkve u Brčkom, ali su ovdje tavanice potpuno ravne i svetište pravougaono. Organizacija volumena brodova, svetišta i sakristija, također, podsjeća na oblikovanje crkve u Brčkom, ali su krovovi nad bočnim brodovima i sakristijama ovdje trovodni, te je linija krovnog vijenca potpuno ravna (Sl. 92.e). Postavka masivnog zvonika u osovini, upotpunjena bočnim tornjevima, ostvaruje piramidalnu kompoziciju – slično kompozicijama tornjeva na crkvama u Solakovoj Kuli i Foči kod Doboja. Na pročelju crkve dominira masivnost volumena i punoća zidnih ploha, što je ublaženo raščlanjenjem fasadnog platna uvlačenjima, jakim i brojnim profilisanim vijencima, raznolikim otvorima sa naglašenim okvirima i plitkom horizontalnom rustikom fasade (Sl. 92.f).

U jednom dopisu iz 1937.g. Paržik navodi da je projektovao i župni stan u Gornjem Vakufu (Sl. 92.g, 92.h), ali da mu honorar za taj projekt nije nikada isplaćen.¹⁹⁸ Oblikovanje fasada ovog objekta usklađeno je sa izgledom crkve, a pri tome su istoricistički detalji (okviri oko prozora, grupisane lezene) primijenjeni u kompoziciji koja je asimetrična i slobodnija od istoricističkog likovnog koncepta.

93 – PROJEKT ZA ADAPTACIJU ŽUPNE CRKVE UZNESENJE MARIJINO U SUHOM POLJU

U decembru 1925.g. ordinarijat je bio obaviješten da se u Suhom Polju na Kupresu namjerava dograditi zvonik uz postojeću crkvu, a župnik je u istom dopisu podsjetio da je “zvonik započet već davno po planu gospodina Vancaša..., i radnja, kako je po njemu započeta, i dovršiće se”.¹⁹⁹ Ipak, Karlo Paržik je radio neke nacрте za ovu crkvu, što se zaključuje prema njegovoj urgenciji za isplatu honorara u septembru 1927.g., a ordinarijat mu je tada odgovorio da će župni ured iz Suhog Polja iznos od 3.000 dinara isplatiti kada dovrši i pošalje još neke detalje koji nisu gotovi.²⁰⁰ O kakvoj projektanskoj intervenciji se radilo saznaje se iz literature: “Fra

¹⁹⁴ AOVN, 1929., br. 189.

¹⁹⁵ Isto.

¹⁹⁶ AOVN, 1931.g. br. 1618; *Novogradnje u nadbiskupiji vrhbosanskoj*, Katolički tjednik, 33, 16. kolovoza 1931., 5.

¹⁹⁷ AOVN, 1927., br. 1241.

¹⁹⁸ AOVN, 1937., br. 1699.

¹⁹⁹ AOVN, 1925., br. 2333.

²⁰⁰ AOVN, 1927., br. 1636.

Bogdan Vrdoljak je namjeravao cijelu crkvu preudeliti u stilu zvonika i već je za to pribavio plan arhitekta K. Pařika iz Sarajeva.”²⁰¹

Koliko se može prosuditi prema starim fotografijama, ipak na crkvi nisu izvedeni zahvati radi usklađivanja njenog vanjskog izgleda sa novim tornjem (Sl. 93.a). Crkva je u toku II svjetskog rata bila teško oštećena, kao i župni stan, a sva dokumentacija je tada uništena.²⁰² Obnova crkve i tornja u skladu sa nekadašnjim izgledom izvršena je 1964.g. (Sl. 93.b).²⁰³

94 – PROJEKT ZA ŽUPNI STAN U RADUNCIMA

U novembru 1926.g. ordinarijat je dostavio župnom uredu u Raduncima kod Zavidovića nacrt za novi župni stan.²⁰⁴ U ovom dopisu nije navedeno ime projektanta, ali se iz drugog dokumenta, u kojem je Paržik potraživao honorar za ovaj projekat, zaključuje da je on uradio ove nacрте.²⁰⁵ Međutim, u septembru 1928.g. župnik je zamolio dozvolu da se izradi drugi projekt, jer je prethodni bio odviše skup, a iz njegovog opisa saznaje se da je Paržikov projekt predviđao prizemlje i sprat.²⁰⁶ Nije pronađen bilo kakav dokument koji bi doveo u vezu Karla Paržika sa izradom drugog projekta za župni stan u Raduncima.

Kao i za župne kuće u Bukovici kod Dervente i u Poljacima kod Brćkog, Paržik je ponudio projekt koji nije odgovarao seoskim župama zbog velike investicione vrijednosti.

1928

95 – PROJEKT ZA ŽUPNI STAN U LUKAVCU

Župnom uredu u Lukavcu dostavljen je Paržikov projekt za župni stan 26.III 1928.g.²⁰⁷ Dijelovi tog projekta nalaze se u arhivu župnog ureda u Tesliću (Sl. 95.a, 95.b), a u istom arhivu pronađeni su nacrti Floriana Straussa iz Tuzle prema kojima je župni stan izveden. Nije poznato zašto je Paržikov projekt odbijen, ali poređenje ovih projekata pokazuje da je Straussovo rješenje malo racionalnije, te je moguće da je to bio razlog za opredjeljenje za njegov projekt.

96 – ŽUPNA CRKVA SV. ANTE PADOVANSKOG U LUKAVCU

Kada je u martu 1928.g. dostavljen župnom uredu u Lukavcu Paržikov projekt za novi župni stan, sugerisano je da se “dadne načiniti novi plan za crkvu koja će sa kućom sačinjavati harmoniju” i ordinarijat je preporučio da i taj projekt uradi Paržik.²⁰⁸ Naime, postojao je i projekt za župnu crkvu u Lukavcu koji je potpisao Josip Vancaš 18.IV 1909.g.²⁰⁹ Iz sačuvanih nacрта (poprečni i podužni presjeci, bočne fasade) vidi se da je bila projektovana jednobrodna crkva sa vanjskim dimenzijama 12,7x41 m i sa tornjem bočno od ulaza.

²⁰¹ M. Džaja, nav. djelo, 250.

²⁰² Isto, 156.

²⁰³ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, 352.

²⁰⁴ AOVN, 1926., br. 2454.

²⁰⁵ AOVN., 1927., br. 1468.

²⁰⁶ AOVN, 1928., br. 1957.

²⁰⁷ AOVN, 1928., br. 635.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Josip Vancaš, Plan für die Röm. Kath. Pfarrkirche in Lukavac (18.IV 1909.) (AŽU Lukavac). Zahvaljujem župniku Ivanu Bošnjaku na pomoći u prikupljanju dokumentacije.

Paržikov projekt bio je završen početkom jula 1928.g.²¹⁰, a početak izgradnje uslijedio je odmah u avgustu.²¹¹ Izgradnja je bila povjerena građevinskoj firmi Floriana Straussa iz Tuzle.²¹² Crkva je završena polovinom 1930.g.²¹³ Paržikovi nacrti za ovu crkvu nisu pronađeni, a iz dokumentacije izvođača radova preostao je nacrt temelja.

Crkva je jednobrodna sa pravougaonim svetištem uz koje je kvadratična bočna sakristija. Nad ulaznim prostorom nalazi se kor, a toranj je izdvojen iz korpusa crkve za jedan metar i povezan sa njom malo uvučenim veznim elementom (Sl. 96.a, 96.b, 96.c, 96.d, 96.e). Ova crkva je manja od one koju je projektovao Vancaš, a razlikuje se i po položaju zvonika, obliku svetišta, te po konstrukciji glavnog broda i kora. Kompozicija volumena crkve, kao i motiv arkada sa produženim trakama niz fasadu, podsjeća na nekadašnju crkvu u Osovi, Paržikov projekt iz 1928.g. Razlike se pojavljuju u oblikovanju portala, rozete i detalja tornja. Oblikovanje crkve ima ishodište u istoricističkoj dispoziciji i elevaciji, a u kompoziciji ulazne fasade i u detaljima uočava se težnja ka kreativnoj inovaciji.

97 – KAPELA U ZVIRNJAČI

Katoličko odeljenje Ministarstva vera iz Beograda poslalo je upit ordinarijatu u junu 1928.g. u vezi sa odobrenjem za izgradnju kapele u selu Zvirnjači na kupreškoj visoravni, a odgovoreno je da je projektant ovog objekta Karlo Paržik “koji ima baš kod crkvenih gradnji vrlo dobru reputaciju i dugogodišnju praksu”, te je obrazloženo da “kapela nije zamišljena kao crkva sa redovitim bogoslužjenjem (župska crkva), već da će služiti samo za potrebe sela Zvirnjača i za izvanredne prilike kao filijala.”²¹⁴

Tek 1932.g. ordinarijat je obaviješten da je “prošle godine dozidana i pokrivena crkva u Zvirnjači”.²¹⁵ Zvonik je dograđen oko 1970.g., “a prije je zvono visjelo na drvenim stupovima” (Sl. 97.a, 97.b, 97.c, 97.d).²¹⁶

Nacrti za ovu kapelu zasad nisu pronađeni, te se ne može znati da li je izvedba dosljedna projektu i kakav je zvonik bio prvobitno predviđen, ali je izvjesno da Paržik ne bi postavio betonski zvonik uz kamenu crkvu. Jednostavne forme i pritesani kamen u skladu su sa kupreškim podnebljem. Novije dogradnje (toranj i sakristija) devalvirale su skromne arhitektonske vrijednosti ove kapele.

1929

98 – HRVATSKI DOM U DERVENTI

Prvi projekt za Hrvatski dom u Derventi uradio je Karlo Paržik u toku 1929.g., što se saznaje iz dopisa ordinarijata od 8.X 1929.g. kojim se urgirala isplata duga od 4.400 dinara za honorar za izradu ovog projekta.²¹⁷ Ova isplata potraživana je i krajem 1930.g.²¹⁸

²¹⁰ AOVN, 1928., br. 1358.

²¹¹ AOVN, 1928., br. 1465, br. 1815.

²¹² Izvještaj Odbora za gradnju rimokatoličke crkve u Lukavcu za 1928.g. (AŽU Lukavac).

²¹³ AOVN, 1930., br. 1029.

²¹⁴ AOVN, 1928., br. 1459.

²¹⁵ AOVN, 1932., br. 568.

²¹⁶ Podatak je dao fra Franjo Žilić iz Šćita, te mu zahvaljujem na saradnji.

²¹⁷ AOVN, 1929., br. 1614.

²¹⁸ AOVN, 1930., br. 2501.

Odbor za gradnju Hrvatskog doma izvijestio je, septembra 1935.g., da se sa gradnjom došlo do pod krov i priložio snimak objekta u izgradnji (Sl. 98.a).²¹⁹ U novembru iste godine ordinarijat je ponovo insistirao na isplatu duga Paržiku.²²⁰ Župnik iz Dervente je u odgovoru na ovaj dopis naveo da je intervenisao kod Odbora za gradnju Hrvatskog doma, a zatim je pomenuo da je u septembru 1934.g. bio kod Paržika u Sarajevu i po odobrenju Odbora “naručio skicu za dom” (drugi projekt?), ali je Odbor ovu skicu “posve izmijenio i naručio plan današnjeg prizemnog doma” (treći projekt?) u prisustvu “mladog inženjera Paržika”.²²¹

Župnik zatim dodaje: “Koliko mi je poznato isplata honorara se je zategla radi toga što je odboru izgledalo previše dati 9.000 dinara honorara za prizemnicu (u vrijednosti od 180.000 dinara) bez proračuna i detalja, a i plan se je radi nekih nedostataka neodobren povraćao sa banske uprave.”²²²

Nijedan od pomenutih nacrti nije pronađen, a usporedba fotografija objekta u izgradnji i njegovog današnjeg izgleda (Sl. 98.b, 98.c) pokazuje da su na fasadi, a vjerovatno i u unutrašnjosti objekta, nastale izmjene, te nije moguća precizna analiza ovog Paržikovog projekta. Ipak, poređenje pojedinih oblikovnih elemenata sa prethodnim i kasnijim Paržikovim ostvarenjima ukazuje na sličnosti (ugaone lezene koje se produžavaju u stupce na uglovima zabata, jednostavni horizontalni vijenci, itd.)

1930

99 – ŽUPNA CRKVA SV. ANTE PADOVANSKOG U SIVŠI

Prve inicijative za gradnju crkve u Sivši kod Teslića javile su se 1923.g.²²³, a kada je župnik 1929.g. zamolio od ordinarijata projekt za novu crkvu, preporučeno mu je da se obrati Karlu Paržiku.²²⁴

Rušenje stare crkve odobreno je u martu 1930.g., ali ordinarijat nije dozvolio izgradnju nove dok ne dobije na uvid projekt.²²⁵ Župnik je javio u maju iste godine da ima projekt za crkvu “od g. Tome Sojaka iz Odžaka, koji je još prije 1926.g. za crkvu u Dubravama odobren”, a ordinarijat je zatražio da se taj projekt dostavi na uvid.²²⁶ Moguće je da nakon revizije ovaj projekt nije odobren, jer je u avgustu 1930.g. ordinarijat dostavio župnom uredu u Sivši nove odobrene nacрте za crkvu, ali se u ovom dopisu ne navodi ime projektanta.²²⁷ Crkva je građena u toku 1930.g.²²⁸ i 1931.g.²²⁹ Pod krovom je bila u roku od 85 dana, kako je javljeno Franjevačkom provincijalatu u Sarajevu dopisom od 14.I 1931.g.²³⁰ U pismu od 26.I 1931.g. fra Dominik Ćosić, gvardijan franjevačkog samostana u Plehanu, naveo je da je graditelj crkve u Sivši bio poduzetnik Candotti.²³¹

²¹⁹ AOVN, 1935., br. 2051.

²²⁰ AOVN, 1935., br. 2501.

²²¹ AOVN, 1935., br. 2579.

²²² Isto.

²²³ AOVN, 1923., br. 1217.

²²⁴ AOVN, 1929., br. 430.

²²⁵ AOVN, 1930., br. 475.

²²⁶ AOVN, 1930., br. 752.

²²⁷ AOVN, 1930., br. 1368.

²²⁸ *Crkve u gradnji*, Katolički tjednik, 45, 9. studenog 1930., 5.

²²⁹ *Novogradnje u nadbiskupiji vrhbosanskoj*, Katolički tjednik, 33, 16. kolovoza 1931., 5.

²³⁰ AFPS, K. LXXII-d-Plehan.

²³¹ Isto.

Da je projektant ove crkve bio Paržik saznaje se iz dopisa kojim je, krajem 1935.g., zatražio intervenciju ordinarijata za naplatu honorara za ovaj projekt.²³² Ordinarijat je odmah intervenisao²³³, kao i u avgustu 1940.g.²³⁴ i u januaru 1941.g.²³⁵, ali izgleda da Paržik nije uspio da dobije honorar za ovaj rad.

Crkva je završena 1938.g.²³⁶ Nacrti za ovaj objekt nisu pronađeni, te ni na ovom primjeru nije moguće analizirati izvedbu u odnosu na projekt. Crkva je jednobrodna sa pravougaonim svetištem i bočnom, pravougaonom sakristijom. Toranj je povezan sa crkvom nižim, malo uvučenim veznim elementom koji podsjeća na slično rješenje crkve u Uzdolu (**Sl. 99.a**). Unutar crkve, ulaz je premošten armiranobetonskom konstrukcijom kora bez središnji oslonaca, a armiranobetonska konstrukcija primijenjena je i za lukove i svodove (**Sl. 99.d, 99.e**). Ista konstrukcija kora nalazi se u ranije izgrađenoj crkvi u obližnjem Žablaku. Bočno od ulaza nalazi se mala kvadratična krstionica.

Izvana, volumeni su jasno raščlanjeni, zidne plohe su glatke, otvori usječeni stepenasto u zidnu masu bez okvira, a jednostavni vijenci pojavljuju se samo uz ivice krovova i pod dvojn timerozorima tornja (**Sl. 99.b, 99.c**). Otvori su nadsvedeni polukružnim ili segmentnim lukovima. Glavna fasada raščlanjena je izvlačenjem ulaznog prostora sa korom iznad njega ispred šireg korpusa naosa crkve, a njena jednostavna kompozicija sa portalom u osovini i dva prozora nad njim, završena je uskim vijencem koji prati linije dvovodnog krova i završava se ravno na ugaonim konzolicama.

U cjelokupnoj istoricističkoj dispoziciji i “hansenovskoj” kompoziciji ove crkve karakteristično je odsustvo istoricističke dekoracije. Primijenjena armiranobetonska konstrukcija podaruje koru smjelu eleganciju, ali lukovima i stropovima neoplemenjeni brutalizam naturbetona. Bilo da je u potpunosti izveden prema Pařikovom projektu ili ne, objekat je primjer oblikovnih i konstruktivnih modifikacija i redukcija istoricizma u razdoblju moderne arhitekture.

100 – KAPELA NA GROBLJU U STUPU KOD SARAJEVA

Župnik iz Stupa zamolio je od ordinarijata, dopisom od 20.X 1930.g., dozvolu za gradnju kapelice u stupskom groblju, a naveo je da je projekt izradio arhitekt Karlo Paržik.²³⁷ Krajem iste godine najavljen je početak izgradnje ove kapelice²³⁸, te je ovaj mali objekat vjerovatno ubrzo i završen.

Nacrti za kapelicu nisu pronađeni, a sudeći po samom objektu – glatke fasade, jednostavni vijenci, oblici otvora i zvonik “na preslicu” (bez zvona) na stepenasto raščlanjenom zabatu – čiste geometrijske forme elemenata oblikovanja ukazuju na distanciranje od istoricizma u oblikovanju fasade, ali ne i u konceptu kompozicije građevine (**Sl. 100**).

²³² AOVN, 1935., br. 2438.

²³³ AOVN, 1935., br. 2500.

²³⁴ AOVN, 1940., br. 2105.

²³⁵ AOVN, 1941., br. 183.

²³⁶ Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974., Zagreb 1975, 358.

²³⁷ AOVN, 1930., br. 1910.

²³⁸ *Sarajevo: Crkve u gradnji*, Katolički tjednik, 45, 1930., 5.

101 – KAPELA UZVIŠENJA SV. KRIŽA U TARČINU

Prvi projekt za kapelu u Tarčinu dostavljen je Paržiku na reviziju u avgustu 1928.g.²³⁹, a on je poslao primjedbe na projekt ordinarijatu narednog mjeseca.²⁴⁰ Odbor za gradnju kapele u Tarčinu zamolio je u septembru 1930.g. da ordinarijat naruči odgovarajući projekt za kapelu koja bi bila široka 6 m i duga 12 m.²⁴¹ Nacrti su završeni u decembru 1930.g.²⁴², a odobrenje za gradnju crkve u Tarčinu “prema planovima g. ing. M. Paržika” izdao je ordinarijat u maju 1931.g.²⁴³ Međutim, 1932.g. Odbor za gradnju ove crkve zamolio je da se odobri gradnja manjeg objekta (8x11 m) zbog nedostatka sredstava “uslijed sveopće krize”.²⁴⁴ Zahtijev je odobren, ali uz napomenu da “rekonstrukcija plana mora biti stručnjački pregledana i podnesena ordinarijatu na odobrenje”.²⁴⁵

Gradnja crkve počela je tek u septembru 1936.g.²⁴⁶, a završena je u septembru 1940.g.²⁴⁷

Nisu pronađeni nacrti za ovaj objekat, što onemogućava analizu dosljednosti izvedbe u odnosu na projekt. Asketski izgled kapele, u svakom slučaju, odražava krizno vrijeme u kojem je građena (**Sl. 101.a, 101.b, 101.c**). U dispoziciji male jednobrodne kapele sa pravougaonim svetištem, neuobičajena je postavka sakristije iza svetišta. Rješenje ulazne fasade ima u donjem dijelu elemente kompozicije crkve u Sivši, a stepenasta linija zabata podsjeća na crkvu u Rastičevu. Ulaz bez ikakvog oblikovnog akcenta svjedoči o krajnjim redukcijama, pa se može pretpostaviti da su neke od njih nastale i mimo prvobitnog, vjerovatno također skromnog, projektnog rješenja. S obzirom na analogiju sa prethodnim Paržikovim projektima, oblikovanje ove kapele sagledava se kao varijanta njegovog tadašnjeg projektantskog pristupa, te se Marijan Paržik pojavljuje kao saradnik u ovom projektu, odnosno potpisnik nacрта kao ovlašteni projektant.

1931

102 – FRANJEVAČKI SAMOSTAN U PLEHANU

U Plehanu je izgrađena prva crkva 1870.g., a samostanski objekat bio je završen 1873.g., te je Plehan proglašen samostanom 1875.g.²⁴⁸ Nova crkva (18x40 m) počela se graditi 1898.g. po nacrtima Ivana Holza, a završena je 1902.g.²⁴⁹ Prvo proširenje samostana izvršeno je 1881.g.²⁵⁰ U jednom dopisu Franjevačkom provincijalatu u Sarajevu od 12.V 1929.g. navodi se da je donesena “odluka o popravci ili gradnji novog samostana – kako stručnjak procijeni”²⁵¹, a dopisom od

²³⁹ AOVN, 1928., br. 1576.

²⁴⁰ AOVN, 1928., br. 1920.

²⁴¹ AOVN, 1930., br. 1861.

²⁴² AOVN, 1930., br. 2243.

²⁴³ AOVN, 1931., br. 941.

²⁴⁴ AOVN, 1932., br. 1643.

²⁴⁵ Isto.

²⁴⁶ AOVN, 1936., br. 1701.

²⁴⁷ AOVN, 1940., br. 2543.

²⁴⁸ Dr A. Zirdum, dr M. Karamatić, dr V. – B. Jarak, *Plehan*, Plehan 1987, 33.

²⁴⁹ Isto, 4.

²⁵⁰ Isto, 45.

²⁵¹ AFPS, K. LXXII-d-Plehan.

16.VI 1931.g. zamoljeno je da se “obori stari trošni samostan i da se potvrde planovi za novi samostan od g. Pařika izrađeni”.²⁵²

Gradnja samostana počela je u avgustu 1931.g.²⁵³ U septembru 1932.g. Franjevački provincijalat obaviješten je da je izgradnja pri kraju, te je pozvan Paržik u Plehan radu kolaudacije i procjene nepredviđenih radova.²⁵⁴

Projektna dokumentacija nije pronađena, ali se prema nekim dokumentima iz arhiva franjevačkog samostana u Plehanu zaključuje da je projekt predviđao i intervencije na crkvi radi ostvarivanja cjelovitog arhitektonskog ansambla.²⁵⁵ Nepoznato je u kojoj mjeri su sačuvani dijelovi starog samostana.

Sadašnja dispozicija prostora je takva da je jedno krilo objekta u neposrednoj vezi sa crkvom. U tom krilu su službene prostorije samostana. Drugo, duže krilo ima stambenu funkciju, a postavljeno je okomito na osovini crkve i povezano sa njenom apsidom trijemom i galerijom. Stepenište koje vodi do vrta prati oblinu apsidalnog zida. Na taj način krila samostana, trijem i apsida crkve zatvaraju mali atrij (**Sl. 102.f, 102.g, 102.h**).

Kompozicija volumena usklađena je sa masivnim oblicima crkve i visokim, strmim krovovima tornjeva, te se i na samostanu pojavljuju vrlo strmi krovovi, što inače nije karakteristično za Paržikove projekte (**Sl. 102.a**). U odnosu na statičnu masivnost crkve unesena je dinamičnija igra oblika, pa čak i elegancija u oblikovanju trijema i galerije uz atrij, te stepeništa uz apsidu. Dinamika je postignuta raščlanjivanjem na krila koja su, potom, dobila ugaone kule i niže dijelove, a sve je dalje razigrano raznolikim oblicima krovova. Slikovitost ansambla doprinosi i asimetričnost kompozicije (**Sl. 102.b, 102.c, 102.d, 102.e**).

Samostanska zgrada je razučena, otvorena prema lijepom vrtu i pogledu na široku panoramu brežuljkastog krajolika. Unutarnji prostori su ugodni i svijetli, a preko širokih terasa uspostavljaju vezu sa okolinom.

Fasade su potpuno glatke, osim na osmougaonim kulama gdje se pojavljuju jednostavni vijenci u visini prozorskih klupica i pod krovom, te užljebljeni motivi u parapetu i na međuprozorskim stupcima. Pravougaoni prozori, različitih širina, uokvireni su glatkom trakom, a klupice su im naglašene.

U oblikovanju najveće terase kombinovana je klasična balustrada sa geometrijski jednostavnim dvojnim stubovima. Na sličan način oblikovan je i trijem sa galerijom uz atrij. Krajnju konstruktivnu i oblikovnu jednostavnost imaju forme pergole nad ulazom u samostan (**Sl. 102.g, 102.h**).

U cjelini, sagledava se težnja ka usklađivanju samostanske zgrade sa masivnim oblicima crkve u okviru dinamične kompozicije, neuobičajene za dotadašnje samostanske građevine u BiH. Istoriciistički pristup uočava se u nekim elementima oblikovanja (kule, vijenci, balustrade) koji su ukomponovani sa novim, konstruktivističkim detaljima. U odnosu na razvoj moderne arhitekture tog perioda, rješenje ne donosi nešto posebno novo, ali njegovi kvaliteti nalaze se u

²⁵² Isto.

²⁵³ *Plehan: Blagoslov temeljnog kamena novog franjevačkog samostana*, Katolički tjednik, 34, 23. kolovoza 1931., 4.

²⁵⁴ AFPS, K. LXXII-d-Plehan

²⁵⁵ “Stvarajući arhitektonsku cjelinu s dijelom starog samostana i crkvom, arhitekt je pokazao veliko umijeće, usprkos teškoćama s kojim se susreo. Naime, neke pojedinosti u vanjskom izgledu crkve nisu odgovarale estetskim standardima, pa je on stoga projektirao korekcije na fasadi crkve da bi poboljšao njezin izgled. Predvidio je trijem do portala, te male vijence (simsove) na fasadi da bi se time ostvarila neposrednija arhitektonska veza između novog samostana i crkve. Korekcije nisu u cjelosti izvedene.” (Dr A. Zirdum, dr M. Karamatić, dr V. – B. Jarak, nav. djelo, 45.)

uspostavljanju skladnog odnosa spram postojećeg objekta i njegovih oblikovnih karakteristika, u dispoziciji prostora koja je iz tog proizašla, u pozicioniranju građevine u prirodnom okruženju i u prožimanju unutarnjih i vanjskih prostora. Ovi kvaliteti bi još više došli do izražaja kada bi se objekat i njegov ugodan vrt kontinuirano održavali.

103 – ŽUPNA CRKVA SV. JOSIPA U TESLIĆU²⁵⁶

Pripreme za gradnju crkve u Tesliću vršene su 1929.g. kada se pribavljala drvena građa.²⁵⁷ Po dr A. Buljanu poručeno je Karlu Paržiku, u julu 1931.g., da dođe u Teslić “radi planova za novu crkvu”.²⁵⁸ Nacrte je ovjerio inženjer Marijan Paržik, sin Karla Paržika, u novembru 1931.g., a u septembru 1932.g. počela je izgradnja.²⁵⁹ Crkva je završena u novembru 1934.g.²⁶⁰, a graditelj je bio poduzetnik Adam Till.²⁶¹

Crkva je jednobrodna sa kvadratičnim svetištem i bočnim sakristijama, korom nad ulazom i kvadratičnim tornjem koji je spojen sa korpusom crkve nižim, uvučenim veznim elementom (Sl. **103.a, 103.b, 103.c, 103.d**). Objekat je građen od opeke, a stropna i krovna konstrukcija su od drveta (Sl. **103.j, 103.k**).

Poređenje nacrti i izgrađene crkve pokazuje dosljednost izvedbe u svim elementima projekta, u čijoj se kompoziciji i detaljima uočavaju produženi uticaji Hansenovog vizantizma (Sl. **103.e, 103.f, 103.i**). Ovaj uticaj potenciran je izvanrednom primjenom opeke u oblikovanju detalja na fasadama (naglašavanje uglova objekta, okviri otvora, vijenci), a inventivnost u primjeni ovog materijala naročito je došla do izražaja u rješenju portala (Sl. **103.g, 103.h**). Jednostavnim geometrijskim formama i stepenovanim uvlačenjem opeke ostvareno je dekorativno rješenje ulaza i cijele ulzane fasade, te se ovo rješenje izdvaja kao jedan od najkvalitetnijih detalja iz Paržikovog opusa.

Po detaljima u opeci, fasade crkve u Tesliću su jedinstvene u Paržikovoju projektantskoj djelatnosti i svjedoče o poznavanju temeljnih graditeljskih vještina i o istraživačkoj kreativnosti autora u stvaranju novih, izrazito dekorativnih oblika pomoću ovog drevnog građevinskog materijala.

1932

104 – DOGRADNJA I ADAPTACIJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U JAJCU²⁶²

Franjevački samostan i crkva u Jajcu izgrađeni su 1886.g.²⁶³ U februaru 1932.g. dostavljeni su Franjevačkom provincijalatu u Sarajevu “nacrti g. Karla (Marijana) Paržika iz Sarajeva na odobrenje”, a tadašnji gvardijan Jaroslav Jovanović je u propratnom dopisu napisao: “Nacrti su, u glavnom, našim potrebama sve prostorije preuređajem staroga samostana odredili.

²⁵⁶ Marijan Paržik, Katol. župska crkva u Tesliću (1.XI 1931.) (AŽU Teslić).

²⁵⁷ AOVN, 1930., br. 1213.

²⁵⁸ AOVN, 1931., br. 1524.

²⁵⁹ AOVN, 1932., br. 2419.

²⁶⁰ AOVN, 1934., br. 2795.

²⁶¹ AOVN, 1937., br. 1006.

²⁶² Samostan Jajce (nepotpisani i nedatirani nacrti). (AFS Jajce). Zahvaljujem gvardijanu franjevačkog samostana u Jajcu na saradnji u prikupljanju dokumentacije za ovaj rad.

²⁶³ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 725.

Moguće da bi se ulaz za župsku kancelariju od sjevera stavio, kako je olovkom na mapi prizemlja označeno, a drugo je po našoj želji udovoljeno.”²⁶⁴

Dopisom od 7.VII 1934.g. Provincijalat je obaviješten “da će početi popravka samostana po odobrenom planu, a izvođač je ing. Franjo Holtz”.²⁶⁵ Radovi su završeni 1935.g.²⁶⁶

O izgledu samostana prije adaptacije može se prosuditi po starim fotografijama na kojima se vidi da je samostanska zgrada imala osnovu u obliku slova L i da je jednim krilom bila povezana sa crkvom (**Sl. 104. a, 104.b**). Građevina je imala suteran, prizemlje i sprat, a fasade su bile krajnje jednostavno riješeno ujednačenim ritmom pravougaonih prozora (po osam osovina na svakom krilu) i horizontalnim vijencima između etaža.

Sačuvani nacrti osnove podruma, prizemlja i drugog sprata i dviju fasada idejnog projekta pokazuju da su na krilu uz crkvu bile planirane izmjene u oblicima prozora, kao i dogradnja novog, okomitog krila sa kuhinjom i zimskom baštom u prizemlju i sobama na spratu, te dogradnja trijema prema predbašti (**Sl. 104.d, 104.e, 104.f, 104.g, 104.h, 104.i**). Na drugom krilu bila je predviđena dogradnja još jednog sprata i balkona, a uočavaju se izmjene u oblicima prozora. U osnovi prizemlja bila je planirana nova pergola koja bi povezivala krilo samostana sa crkvom, zatvarajući prostor vrta.

Izvedbeni nacrti južne i istočne fasade pokazuju da je idejni projekt pretrpio znatne izmjene (**Sl. 104.j, 104.k**). Naime, izostavljeno je krilo sa kuhinjom, kao i pergola ispred ulaznog vrta, a umjesto planirane dogradnje sprata izmijenjena je konstrukcija krova na jednom krilu i ostvaren mansardni prostor sa odgovarajućim prozorima. Oblici prozora su, također, izmijenjeni (naizmjenični širi i uži pravougaonici), ali u jednostavnijim formama nego što je to bilo predviđeno u idejnom projektu. U prizemlju je izvršena dogradnja nekih prostorija, te su oblikovani rizaliti sa balkonima iznad njih i atikama u krovu. Posebna pažnja posvećena je rješenju trijema i fasada uz samostanski vrt (**Sl. 104.l, 104.m, 104.n, 104.o**). Trijem ima trostruke stubove koji nose terasu. U središtu ove fasade nalazi se isturena poligonalna kula sa stepeništem. Prozori prvog sprata raspoređeni su u zgusnutom ritmu osovina.

Sve dogradnje izvršene su pravilnim klesancim od sedre sa naglašavanjem armiranobetonskih serklaža i jednostavnih vijenaca kontrastnom bojom (**Sl. 104.p, 104.r, 104.s, 104.t, 104.u, 104.v, 104.z, 104.x**). Oblici i detalji geometrijski su jednostavni i podređeni ekspresivnosti materijala ovog područja, u jednostavnim detaljima oblika od sedre i u efektnoj kombinaciji sa armiranobetonskom konstrukcijom, zatim, u dinamici kompozicije volumena i fasada, te u oblikovanju trijema i fasada prema ulaznom vrtu. Ostvaren je specifičan, smiren, ali reprezentativan ugođaj.

I ovaj projekt svjedoči o Paržikovom istraživanju mogućeg razvoja arhitekture nakon istoricizma, a njegov pristup akcentira ekspresivnost građevinskog materijala u skladu sa prirodnim okruženjem, dispoziciju u kojoj se prožimaju unutarnji i vanjski prostori, slikovitost asimetričnih kompozicija i geometrijsku jednostavnost detalja. Adaptacija franjevačkog samostana u Jajcu predstavlja uspješan pokušaj u tom pravcu.

²⁶⁴ AFPS, K. LXXVII-c-Jajce (1919-1936).

²⁶⁵ Isto.

²⁶⁶ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 725.

1934

105 – ŽUPNA CRKVA KRISTA KRALJA U CERU

Župa u Ceru kod Dervente osnovana je 1933.g.²⁶⁷, a u julu 1934.g. ordinarijat je odobrio nacрте za crkvu koje je izradio “ovlašteni graditelj ing. Marijan Paržik”.²⁶⁸ Versko odeljenje Ministarstva pravde u Beogradu izdalo je građevinsku dozvolu za gradnju ovog objekta u julu 1935.g.²⁶⁹ U novembru 1936.g. ordinarijat je bio obaviješten da se gradnja tornja završava.²⁷⁰ Crkva je u potpunosti završena 1939.g.²⁷¹ Zbog pukotina koje su se pojavile na crkvi, ona je morala biti srušena 1977.g.²⁷²

Nacrti ovog objekta nisu pronađeni, ali bez obzira na podatak da je nacрте izradio Marijan Paržik, oblikovanje građevine ukazuje na kontinuitet stvaralaštva Karla Paržika. O izgledu crkve može se samo djelimično steći utisak na osnovu nekoliko sačuvanih fotografija koje su bile snimljene 1977.g. (**Sl. 105.a, 105.b, 105.c, 105.d, 105.e**). To je bila jednobrodna crkva sa bočnim, kvadratičnim tornjem koji je sa crkvom bio povezan nižim, uvučenim elementom. U kompoziciji volumena i fasada nalazi se sličnost sa crkvom u Tesliću i drugim ranijim Paržikovim crkvama, a specifičnost ovog objekta je u kontrastu materijala, pritesanog kamena i glatke, malterisane fasade. Poznate teme u kompoziciji i oblikovanju detalja produžavale su i varirale Hansenove uticaje i na ovoj Paržikovoj građevini.

1935

106 – FISKULTURNA DVORANA UZ FRANJEVAČKU GIMNAZIJU U VISOKOM

Fiskulturna dvorana uz franjevačku gimnaziju u Visokom izgrađena je 1935.g. po projektu Karla Paržika (**Sl. 106.a**).²⁷³ Originalni nacrti nisu sačuvani, ali postoje nacrti za adaptaciju ovog objekta za bioskopsku dvoranu, a nacрте je izradio Vinko Doutlik 1942.g. (**Sl. 106.b, 106.c, 106.d, 106.e**).²⁷⁴

Dvorana je izgrađena kao samostalan prizemni objekat na ravnom terenu u sjevernom dijelu današnjeg samostanskog vrta. Na sva četiri ugla pravougaone dvorane smješteni su pomoćni prostori. Lijevo i desno od ulaza nalazile su se svlačionice. Nasuprot ulaza uzdiže se podijum sa bočnim prostorijama za rekvizite. Rješenje je jednostavno i funkcionalno.

Dispozicija prostora i oblikovanja građevine simetrični su u odnosu na dužu osovinu. Dobro prirodno osvijetljenje dvorane omogućavaju veliki pravougaoni prozori na bočnim zidovima. Ostali prozori raznoliko su oblikovani (vertikalni pravougaonici, horizontalni pravougaonici, polukrug). Kompozicija masa raščlanjena je u skladu sa unutarnjim sadržajima, a

²⁶⁷ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 355.

²⁶⁸ AOVN, 1934., br. 1781.

²⁶⁹ AOVN, 1935., br. 1501.

²⁷⁰ AOVN, 1936., br. 2539.

²⁷¹ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 355.

²⁷² Podatak je dao župnik iz Cera, a iz župskog ureda potiču i stare fotografije crkve, te zahvaljujem župniku na saradnji.

²⁷³ Franjevačka gimnazija u Visokom 1882-1982, Visoko 1983, 40. (Podaci navedeni prema Kronici Gimnazije, sveska II.)

²⁷⁴ AFS Visoko. Zahvaljujem fra Ignaciju Gavranu na pomoći u prikupljanju dokumentacije.

svi uglovi su naglašeni nadozidanim stupcima. U cjelini – skromna, ali ne i nezanimljiva arhitektura.

107 – KAPELA SV. IVANA KRSTITELJA U BUKOVICI

Selo Bukovica nalazi se u blizini puta Travnik-Guča Gora, a smješteno je na oko 1000 m nadmorske visine. Dopisom od 15.V 1935.g. javljeno je ordinarijatu da “župljani žele da podignu zidanu kapelicu u svom selu”, te je navedeno da bi “kapelica dominirala nad Travnikom, a po predaji na istom mjestu bila je u staro doba kršćanska crkva, pa je i to razlog da se na istom mjestu podigne kapelica”.²⁷⁵ Projekt za kapelicu odobren je u septembru iste godine²⁷⁶, a izgradnja je počela u septembru 1936.g.²⁷⁷ Kapelica je završena u septembru 1938.g.²⁷⁸

Da je projektant ovog malog objekta bio Karlo Paržik zaključuje se iz njegovog dopisa od 14.XI 1935.g. kojim je molio intervenciju ordinarijata radi naplate duga od samostana Guča Gora za ovaj projekt.²⁷⁹ Nacrti za kapelu nisu pronađeni, te se ne može utvrditi da li je ovaj skromni objekat izveden dosljedno prema projektu.

Dolazak na lice mjesta potvrđuje opise o izvanrednom položaju građevine u blizini vertikalne litice, na prostoru sa kojega se kroz procjepe oblaka sagledava lašvanska dolina u dubini, na poziciji koja simbolizuje metafizičko značenje sakralnih objekata – između zemlje i neba. U blizini se nalaze pomenuti ostaci neke starije građevine.

Nepoznato je da li je Paržik bio na samoj lokaciji, ali ako se sudi po oblikovanju kapelice i ako je ona izvedena u skladu sa njegovim projektom, onda se ne bi moglo pretpostaviti da je posjetio ovaj izvanredni lokalitet (Sl. 107). Konvencionalnost oblika kapele odudara od izuzetnih prirodnih kvaliteta njenog okruženja.

108 – ŽUPNA CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA U BIJELOM BRDU²⁸⁰

Karlo Paržik posjetio je selo Bijelo Brdo pored Dervente u maju 1928.g. radi pregleda župnog stana koji je imao pukotine na zidovima i tada je ostavio župniku svoje stručno mišljenje o popravci župnog stana.²⁸¹ Ordinarijat je preporučio da Paržik projektuje novi župni stan²⁸², ali projekt nije naručen, niti je bio izgrađen novi župni stan, te je župnik u avgustu 1933.g. molio za popravak starog.²⁸³

Ordinarijat je bio obaviješten 1934.g. da se planira izgradnja nove župne crkve u Bijelom Brdu, a župnik je tada zamolio “nekoliko planova po kojima su prijašnje crkve pravljene” da bi odabrao projekt.²⁸⁴ U odgovoru na ovaj dopis ordinarijat skrenuo pažnju na to da se kod izgradnje novih crkvenih građevina ne treba ugledati na stare, te je ovakvim principijelnim stavom uticao

²⁷⁵ AOVN, 1935., br. 1043.

²⁷⁶ AOVN, 1935., br. 1746.

²⁷⁷ *Blagoslov temeljnog kamena crkvice na Bukovici*, Katolički tjednik, 37, 13. rujna 1936., 5.

²⁷⁸ *Kapelica sv. Ivana Krstitelja na Bukovici*, Katolički tjednik, 47, 20. studenog 1938., 8.

²⁷⁹ AOVN, 1935., br. 2438.

²⁸⁰ Ing. (M.) Pařík, Crkva u Bijelom Brdu (24.IX 1935.). (AŽU Bijelo Brdo). Zahvaljujem župniku Miri Bešliću i prof. dr. Petru Babiću na pomoći u prikupljanju dokumentacije o ovoj građevini.

²⁸¹ AOVN, 1928., br. 1169.

²⁸² AOVN, 1928., br. 1897.

²⁸³ AOVN, 1933., br. 2558.

²⁸⁴ AOVN, 1934., br. 2521.

na dalji razvoj sakralne arhitekture.²⁸⁵ Kasnije, ordinarijat je preporučio da se modifikuje projekt crkve u Žablaku za novu crkvu u Bijelom Brdu, jer je taj plan originalan, jednostavan u stilu crkvenom, a ipak nije šablonski”.²⁸⁶

Krajem avgusta 1935.g. župnik je javio da se u septembru namjerava postaviti temeljni kamen nove župne crkve, čiji je projekt uradio Karlo Paržik, a sa Marijanom Paržikom bila je pogođena izgradnja betonskih temelja.²⁸⁷ Nacrte za crkvu potpisao je Marijan Paržik u septembru 1935.g., a tada ih je odobrio i ordinarijat (**Sl. 108.a, 108.b, 108.c**).²⁸⁸ I na ovom projektu, koji je potpisao Marijan Paržik, nalaze se karakteristike projektantskog pristupa Karla Paržika.

Izgradnja crkve počela je bez građevinske dozvole, te su oko toga nastali problemi²⁸⁹, a dozvola nije pribavljena sve do 1938.g., odnosno do trenutka kada se ispunjeni tehnički uslovi (drenaža terena) prema zahtjevu tadašnje banske uprave.²⁹⁰ Crkva je završena 1941.g.²⁹¹

Poređenje nacрта i današnjeg izgleda crkve pokazuje neke manje nedosljednosti u izvedbi (izostavljanje vijenca u visini prozorske klupice na bočnim fasadama i zvoniku, okvira oko prozora, vijenca ispod krova na manjem tornju, ventilacionih krovnih otvora; izmjena oblika niše u portalu; izostavljanje arhitravne trake na portalu; izostavljanje vijenca, niše i križa na apsidalnoj fasadi, itd.) (**Sl. 108.d, 108.e, 108.f**). Ovaj primjer sugerise na mogućnost nedosljednosti u izvedbi i drugih Pařikovih objekata za koje nisu pronađeni projekti.

Crkva u Bijelom Brdu je jednobrodna sa kvadratičnim svetištem i bočnom, kvadratičnom sakristijom. Nad ulaznim prostorom nalazi se kor, a krstionica i kružno stepenište za kor bočno od ulaza. Novost u kompoziciji volumena ove poznate tlocrtne dispozicije nalazi se u asimetriji glavne fasade na kojoj se pored kvadratičnog zvonika pojavljuje osmougao niše nad stepeništem. Također, novinu predstavlja izrastanje tornjeva iz glatke fasade, bez raščlanjivanja zidnog platna. Oblikovanje završne zone zvonika varira motiv dvostrukih prozora i ugaonih ojačanja na nov način. I dalje ne odustajući od istoricističke dispozicije, Paržik je tragao za novom kompozicijom. Sve manji broj istoricističkih detalja na fasadama svodi se na prepoznatljive, pojednostavljane uzorke koji su ukomponovani na netradicionalan način.

1936

109 – ŽUPNA CRKVA SV. JOSIPA U SARAJEVU²⁹²

Ideja o izgradnji crkve sv. Josipa u Sarajevu postojala je najmanje dvije decenije prije njene izgradnje. Arhitekt Anton Möller iz Warnsdorfa (Češka) navodi 1918.g. (u svom spisku

²⁸⁵ “Glede planova ističemo da bi bilo s više razloga nepodesno da upotrijebite koji stari plan. Planovi se prave prema terenu, specijalnim željama i konkretnim prilikama. Treba svaka crkva da ima nešto posebno. Stariji su planovi svi rađeni prema jednoj šablona, za današnje su shvaćanje neukusni, a ne bi se mogli ni upotrijebiti bez odštete autoru. Mišljenje je, stoga, ordinarijata da sa planovima ne smijemo nikako krpariti i suviše štedjeti: to je najmanji trošak kad se uzme u obzir čitava gradnja. Stoga se Vi izvolite obratiti na g. Marijana Pařika, a možete i na kojeg drugog arhitekta, ako Vam dadne povoljnije uslove. Arhitektu svakako treba reći i to s kolikom se svotom novca može računati da može prema tome planirati veličinu i uređaj crkve.” (AOVN, 1934., br. 2521.)

²⁸⁶ AOVN, 1935., br. 747.

²⁸⁷ AOVN, 1935., br. 1748.

²⁸⁸ AOVN, 1935., br. 2015.

²⁸⁹ AOVN, 1936., br. 1764.

²⁹⁰ AOVN, 1938., br. 2017.

²⁹¹ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 355.

²⁹² Karl Pařik, Crkva sv. Josipa Sarajeva (VII/1936). (AŽU sv. Josip u Sarajevu). Zahvaljujem župniku Anti Jeliću na saradnji.

projekata, koje je uradio za katoličku crkvu u BiH) da je “izradio tri različita projekta za crkvu sv. Josipa u Terezija ulici u Sarajevu” prema želji nadbiskupa Stadlera, ali ne precizira vrijeme izrade ovih, sada nepoznatih projekata.²⁹³ Ova crkva je tada bila planirana kao župna crkva u Teraziji ulici (današnja Dobrovoljačka ulica), a predviđala se i izgradnja nove katedrale na Marindvoru.²⁹⁴

Odbor za gradnju crkve sv. Josipa bio je osnovan polovinom 1933.g.²⁹⁵, a krajem godine osnovano je i “Društvo sv. Josipa” sa ciljem da prikuplja sredstva za izgradnju crkve.²⁹⁶ Iste jeseni kupljeno je zemljište za izgradnju na Marindvoru²⁹⁷, te je naredni korak bio povezan za izradu projekta.

Karlo Paržik imao je tada 76 godina i mada je bio dugogodišnji projektant sakralnih građevina za Vrhbosansku nadbiskupiju (u zadnjim godinama u saradnji sa sinom Marijanom, građevinskim inženjerom), on nije pominjan kao mogući projektant ove crkve.

Na poziv nadbiskupa Šarića u Sarajevo je došao polovinom novembra 1933.g. bečki arhitekt Otto Schottenberger radi konsultacija u vezi sa gradnjom crkve.²⁹⁸ Angažovanje stranog arhitekta bez raspisivanja konkursa izazvalo je reakciju Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata – Sekcija Sarajevo, te je održan protestni skup i usvojena rezolucija koju je, uz podršku UJIA - Sekcija Zagreb, objavio zagrebački “Tehnički list”.²⁹⁹ Akcent oštro intonirane rezolucije bio je na osudi angažovanja stranih arhitekata za ovakav projekt, pored značajnih domaćih arhitekata. Polemika se razvila preko novina³⁰⁰, a u njoj je interesantan prikaz tadašnje nezadovoljavajuće organizacije i sprovedbe arhitektonskih konkursa u Sarajevu – po ocjeni arhitekata B. Bunića, D. Grabrijana i M. Radovanovića.³⁰¹ Od domaćih, poznatih arhitekata sakralnih građevina pomenuto je samo ime Josipa Plečnika u polemičkom prilogu arhitekta Mate Baylona.³⁰²

²⁹³ AOVN, 1918., br. 1517; U ovom pismu Anton Möller je naveo da su prema njegovim projektima izgrađene i crkve u Foči na Drini, u Potocima kod Mostara i u Crkvici kod Zenice. Osim toga, naveo je da je dao 25 stručnih mišljenja za gradnju crkvi u raznim mjestima u BiH, a priložio je spisak drugih svojih izvedenih i neizvedenih projekata za katoličku crkvu u Češkoj i Austriji.

²⁹⁴ *Nešto i za naše Sarajevo*, Katolički tjednik, 47, 23. studenog 1930, 6.

²⁹⁵ AOVN, 1933., br. 2172.

²⁹⁶ AOVN, 1933., br. 3143.

²⁹⁷ *Kupnja gradilišta za crkvu sv. Josipa*, Katolički tjednik, 42, 15. listopada 1933., 5.

²⁹⁸ *Oko gradnje crkve sv. Josipa*, Jugoslavenski list, 312, 23.XII 1933., 3.

²⁹⁹ *Rezolucija U.I.J.A. – Sekcija Zagreb i U.I.J.A. – Sekcija Sarajevo po pitanju izgradnje crkve sv. Josipa u Sarajevu*, Tehnički list, 13/14, 31.VII 1934., 222; “... Ovim je postupkom ne samo teško ponižen ugled našeg inženjerskog staleža, nego je time ponižen i ugled naše narodne kulture, jer crkvu treba da stvori sredina kojoj će služiti i ona treba da bude dokument vlastitog nacionalnog stvaranja. ...Štiteći interese svojih kolega kao i ugled našeg cjelokupnog tehničkog staleža, Udruženje ne može a da ne osudi postupak cj. nadbiskupa Dra Šarića, koji nije ni pokušao da u zemlji potraži stručnjaka za izradu projekta katedrale iako je mogao znati, prateći naš kulturni i tehnički napredak, da u našoj zemlji imade dovoljan broj arhitekata koji su svojim već izgrađenim djelima pokazali da za ovu vrstu poslova imaju daleko veće kvalifikacije nego što ih ima g. Schottenberger. Gosp. nadbiskupu i njegovim savjetodavcima trebalo je ipak biti poznato da mi u našoj zemlji imamo arhitekata čiji su radovi dobro poznati i cijenjeni, pa i izvan granica naše države.”

³⁰⁰ *Oko gradnje crkve sv. Josipa*, Jugoslavenski list, 312, 23.XII 1933.; *Oko planova za crkvu sv. Josipa*, Katolički tjednik, 1, 7. siječnja 1934., 5.

³⁰¹ B. Bunić, D. Grabrijan, M. Radovanović, *Nova katolička crkva – Trg kralja Petra*, Katolički tjednik, 1, 7. siječnja 1934, 7; Kao neuspješno organizovani konkursi navedeni su konkursi za gradsku štedionicu, za željezničarsku koloniju na Crnom Vrh, za regulaciju Trga kralja Petra (današnji Trg Oslobođenja).

³⁰² M. Baylon, *Oko gradnje crkve sv. Josipa u Sarajevu*, Jugoslavenski list, 317, 31.XI 1933., 10.

Nadbiskup Šarić boravio je u Beču u aprilu 1934.g. i “ujedno je arh. Schottenbergeru dao upute za definitivnu izradu planova za zavjetnu crkvu sv. Josipa”.³⁰³ Svoju odluku nadbiskup Šarić saopštio je i u izjavi koja je objavljena u “Katoličkom tjedniku”.³⁰⁴ Udruženje jugoslavenskih inženjera i arhitekata – Sekcija Sarajevo održalo je sastanak 29.VII 1934.g. i tada je usvojena rezolucija kojom se izražava protest zbog anagažovanja bečkih arhitekata Schottenbergera i Kautzkog.³⁰⁵ Ovu rezoluciju podržale su i zagrebačke kolege.³⁰⁶

Sve ove reakcije okončane su u martu 1935.g. objavom da je izrada nacrtu povjerena sarajevskom arhitekti A. Lavrenčiću.³⁰⁷ Iz opisa Lavrenčićevog projekta zaključuje se da je bila predviđena postavka crkve tako da je osovina građevine paralelna sa Ulicom vojvode Putnika, a projektno rješenje bitno se razlikuje od kasnijeg Pařikovog (Sl. 109.a).³⁰⁸ Lavrenčićev projekt dao je raščlanjenu bazikalnu kompoziciju sa bočnim kampanilima koji su povezani nižim elementima sa korpusom crkve. Istorijske matrice su uproštene i asociraju na istovremenu arhitekturu u Italiji. Metafizičko i oblikovno “siromaštvo” ovog rješenja još je naglašenije u poređenju sa Plečnikovim projektom za crkvu sv. Josipa u Sarajevu.

U ljeto 1935.g., na podsticaj svog prijatelja fra I. Markušića, Josip Plečnik je, također, napravio projekt za novu sarajevsku crkvu (Sl. 109.b, 109.c, 109.d).³⁰⁹ Njegov projekt predviđao je centralnu potkupolnu građevinu, kružne osnove, sa izbočenim pravougaonim svetištem, a nasuprot svetišta nalazi se ulazni portal sa visokim tornjevima.³¹⁰ Plečnikovo oblikovanje nove katoličke crkve za Sarajevo može se tumačiti kao pokušaj arhitektonskog izražavanja posebnosti kulture i arhitekture Sarajeva u kojima se prepliću uticaji Istoka i Zapada. U vertikalizmu međusobno povezanih tornjeva i njihovim rudamentarnim oblicima naznačeni su potezi kompozicije pročelja ranogotskih katedrala, ali sa polukružno nadsvedenim otvorima čija se forma ponavlja u stepenovanom tamburu plitke kupole. Kupola asocira na lakoću i bogatsvo svjetlosti monumentalnih vizantijskih potkupolnih građevina i monumentalnih osmanskih džamija. Da je izgrađen, ovaj bi objekat svojim dimenzijama nadmašio Vancaševu neogotičku katedralu Srca Isusova i Gazi-Huservbegovu džamiju u Sarajevu, transformišući kreativno elemente arhitekture obje građevine i objedinjujući simbolično oblicima genius loci Sarajeva.

³⁰³ *Povratak preuzv. g. Nadbiskupa sa putovanja*, Katolički tjednik, 18, 6. svibnja 1934, 5.

³⁰⁴ *Izjava preuzv. g. nadbiskupa Šarića o gradnji crkve sv. Josipa*, Katolički tjednik, 30, 29. srpnja 1934., 5.

³⁰⁵ Isto kao bilješka br. 299.

³⁰⁶ *I zagrebačka sekcija jugoslavenskih inženjera i arhitekata protiv nadbiskupa Šarića*, Katolički tjednik, 33, 19. kolovoza 1934., 4.

³⁰⁷ *Gradnja nove katedrale sv. Josipa*, Jugoslavenski list, 64, 16.III 1935; “... Naš domaći arhitekt pri izradi nacrtu nije se držao idejne skice bečkog arhitekta g. Schottenbergera, nego je projekat izradio sasvim samostalno i potpuno originalno. ... Pročelje crkve biće okrenuto prema novoprojektovanoj ulici, koja će ići iz Vojvode Putnika ulice do Kranjčevićeve ulice ispod Crnog Vrh. Na katedrali su tri ulaza, glavni sa strane nove ulice, a sporedni ulazi sa strane Crnog Vrh. i sa strane glavne ulice. Uz katedralu arhitekt je predvidio također i nadbiskupski dvor i župski stan. Arhitektura ovih zgrada sačinjavaće prelaz od crkvene arhitekture na arhitekturu okolnih stambenih zgrada. Sama crkva je u modernom i jednostavnom građevnom stilu, te sa dva pobočna tornja pruža lijepu cjelinu. Tornjevi su visoki cca 45 m, a na vrhu tornjeva stajace dva krsta visoka oko 7 m, što će noću svjetliti plavim svjetlom. Pred crkvom je predviđen slobodan prostor dug 90, a širok 24 m. Ponutricu crkve sačinjavaće tri lađe, kapele i prezbiterij. Glavni oltar je okrenut prema istoku. Projektant je unutrašnjost riješio tako da svjetlo pada u prezbiterij odozgora...”

³⁰⁸ Perspektivna skica Lavrenčićevog projekta potiče iz ondašnje beogradske štampe, a za potrebe ovog rada ustupio mi je iz svoje izdavačke dokumentacije arhitekt Predrag Milošević, te mu zahvaljujem na ljubaznosti.

³⁰⁹ *Arhitekt Jože Plečnik*, Razstava v Ljubljani – katalog, Ljubljana 1986, 149.

³¹⁰ *Jože Plečnik – Architecte (1872-1957)*, katalog izložbe u Galerie du CCI, mars-mai 1986, Paris 1986, 177; *Arhitekt Jože Plečnik*, Razstava v Ljubljani – katalog, Ljubljana 1986, 149.

Ipak, ni Lavrenčićev niti Plečnikov projekt nije izabran za izvedbu, a nigdje se ne nalazi podatak o razlozima za njihovo odbijanje.³¹¹

Konačnu odluku o projektu donio je nadbiskup dr Ivan Šarić, a o prijeklu projektnog koncepta saznaje se iz njegovog objašnjenja, objavljenog krajem 1939.g.: "... Godine 1935. bio sam u audijenciji kod blagopokojnog Pape Graditelja Pija X. On je u odaji pred svojom radnom sobom imao cijelu izložbu nacrtu i slika od crkava što ih je gradio na zapuštenoj periferiji Rima. Jedan mi se nacrt dopao i Papa mi ga je dao. Prema tome nacrtu, mutatis mutandis, izradio se plan našoj zavjetnoj crkvi. Stil joj je čisto romanski koji je uvijek zgodan i savremen. Uopće i kod vanjštine i kod nutrine crkve, držao se naš arhitekt g. Karl Pařík strogo prokušane tradicije. ...Bez tradicije propada se! Moderna secesija propala je jer nije imala oslonca u tradiciji."³¹² "Katolički tjednik" objavio je 9.VIII 1936.g. da počinje gradnja crkve sv. Josipa i tada je prvi put pomenuto da je projektant Karlo Paržik, te je navedeno da će nadzor voditi inž. Marijan Paržik, a gradnju ovlaštenu graditelj Douthlik.³¹³ Iz prethodnog citata se, ipak, zaključuje da je Karlo Paržik radio na preradi nekog projekta koji je donesen iz Rima, a ne na originalnom projektu.

Izgradnja crkve bila je planirana "izvana od hercegovačkog kamena i iznutra od opeke radi fresca", a završetak objekta planiran je do 1.VIII 1938.g.³¹⁴ Blagoslov temeljnog kamena obavljen je 16.VIII 1936.g.³¹⁵ U jesen 1937.g. počela je gradnja svodova i krovne konstrukcije.³¹⁶ Za proljeće 1938.g. bilo je planirano pokrivanje³¹⁷, a iste godine regulisana je ulica istočno od crkve i izgrađene su nadbiskupske zgrade duž nje.³¹⁸ Postavka križeva i početak pođenja crkve objavljeni su u aprilu 1939.g.³¹⁹ Zvona su stigla iz Zagreba od firme Kvirin Lebiš u maju 1939.g.³²⁰ Prozori su dopremljeni, također, iz Zagreba u avgustu 1939.g. od firme Marinković.³²¹

Nadbiskup Šarić je uticao ne samo na izbor projekta, nego i na unutarnje uređenje crkve, a o tome je dao sljedeće informacije: "... Krem boja daje crkvi neku posebnu velebnost i uzvišenost. Izbjegavali smo svako šarenilo i kod zidova i kod slikanih prozora. Moram spomenuti da je slikar g. Josip Podolski ispunio svoju zadaću uprav odlično. ... Prozore je izradio prema mojem projektu g. Ivan Marinković iz Zagreba. Reljefi križnog puta su od terracotte i naručeni su iz Rima, odakle su i Božićni kipovi i grob Isusov. ...Svi oltari, propovjedaonice, krstionica i ograda su od bijelog bračkog kamena. Sve je to uzorno po planu isklesao sarajevski klesar g. Frano Rebhan. Ispovjedaonice, klupe, sakristijski namještaj i sva vrata su od slavonske tvrde hrastovine što je sve izradio sarajevski majstor g. Josip Tabori. Pod crkveni je od umjetnog kamena, a izradila ga je tvrtka Sedlmajer."³²²

Poznavajući prethodne Paržikove projekte katoličkih objekata, uočava se da su neki elementi tlocrta crkve sv. Josipa (izduženi upisani križ sa dubokim, polukružno završenim svetištem, polukružno stepenište iza riznice i sakristije, bočni oltari u kracima križa, bačvasti

³¹¹ Veći broj protokoliranih dokumenata (u djelovodnom protokplu ordinarijata Vrhbosanske nadbiskupije) u vezi sa crkvom sv. Josipa nisu u posjedu arhiva ordinarijata, a u pronađenim dokumentima nema nikakvih podataka o projektantima.

³¹² *Bez tradicije propada se*, Jutarnji list, 24. XII 1939, 3.

³¹³ *Pred blagoslov temeljnog kamena zavjetne crkve sv. Josipa*, Katolički tjednik, 32, 9. kolovoza 1936., 4.

³¹⁴ Isto.

³¹⁵ *Blagoslov temeljnog kamena zavjetne crkve sv. Josipa u Sarajevu*, Katolički tjednik, 34, 23. kolovoza 1936., 5.

³¹⁶ *Gradnja zavjetne crkve sv. Josipa*, Katolički tjednik, 42, 17. listopada 1937., 5.

³¹⁷ *Proslava blagdana sv. Josipa*, Katolički tjednik, 13, 27. ožujka 1938., 4.

³¹⁸ *Blagoslov nove zgrade uz zavjetnu crkvu sv. Josipa*, Katolički tjednik, 49, 4. prosinca 1938., 4.

³¹⁹ *Posveta križeva, "oroza" i glavica na crkvi sv. Josipa*, Katolički tjednik, 17, 23. travnja 1939., 5.

³²⁰ *Blagoslov zvona zavjetne crkve sv. Josipa*, Katolički tjednik, 21, 21. svibnja 1939., 5.

³²¹ *Postavljanje slikanih prozora u zavjetnoj crkvi sv. Josipa*, Katolički tjednik, 34, 20. kolovoza 1939., 6.

³²² *Bez tradicije propada se*, Jutarnji list, 24. XII 1939, 3.

svodovi traveja bočnih brodova) nekarakteristični su u odnosu na dotadašnja rješenja. Odnosno, očigledno se radilo o preradi pomenutog projekta koji je ndbiskup Šarić donio iz Rima, ali kako taj projekt nije sačuvan ne može se precizirati koje su izmjene nastale (Sl. 109.e, 109.f, 109.g). Nad krakovima križa projektovani su bačvasti svodovi, a nad njihovim križištem kupola koja izvana nije vidljiva, jer je skrivena iza kubusa sa četverovodnim krovom. Stubovi, svodovi i kupola bili su predviđeni od armiranog betona, a armiranobetonski serklaži ukružuju i kamene zidove. Krovna konstrukcija je od drveta.

U kompoziciji volumena, fasada i u oblikovanju detalja prepoznaju se uticaji Hansenovog “vizantizma”, koji je bio slično naznačen i na projektima za crkve u Olovu i Tesliću. Vanjsko oblikovanje crkve sv. Josipa može se smatrati Paržikovim autorskim doprinosom u preradi prvobitnog, nepoznatog projekta (Sl. 109.g, 109.h, 109.i, 109.j, 109.k, 109.o, 109.p, 109.r). Zatim, Pařík se ovdje pojavljuje i kao projektant elemenata unutarnje opreme i crkvenog namještaja (Sl. 109.l, 109.m, 109.n). Primarni historicistički koncept u oblikovanju crkve sa pojednostavljenim, geometriziranim detaljima prenesen je i na dizajn opreme.

I ovaj objekat, kroz istorijat umjetničkih uticaja, svjedoči o Sarajevu kao mjestu susreta i realizacija ideja koje su poticale iz kultura Istoka i Zapada. Gotovo kao kuriozitet izgleda istorijski put tih uticaja i učesnika koji su ih prenosili: Danac Theophil Hansen donio je u bečku arhitekturu oko polovine XIX stoljeća uticaje vizantijske umjetnosti, koje je prihvatio njegov student i poštovalac Čeh Karlo Paržík, te ih je primijenio u razradi projekta za crkvu (nepoznatog projektanta iz Rima) sv. Josipa u Sarajevu koja je izgrađena 1939.g.

110 – ŽUPNA CRKVA PRESV. SRCE ISUSOVO U OSTROŠČU³²³

Početkom 1926.g. župnik iz Ostrošca, sela pored današnjeg Jablaničkog jezera, započeo je akciju za gradnju crkve³²⁴, ali je tek u prvoj polovini 1935.g. kupljeno zemljište za gradnju.³²⁵ U februaru 1936.g. župnik je obavijestio ordinarijat da se planira izgradnja nove crkve “poviše stare crkvene barake”, a da je projekt naručio kod arhitekta Paříka po cijeni od 6.000 dinara, te da je novi put do crkve trasirao inž. Marijan Paržík.³²⁶

Nacrte za novu crkvu u Ostrošcu potipsao je Marijan Paržík 1.VIII 1936.g., ali se i u ovom projektu sagledava poznati projektantski pristup njegovog oca Karla Paržika. Versko odeljenje Ministarstva pravde u Beogradu izdalo je dozvolu za izgradnju početkom novembra iste godine.³²⁷ Gradnja crkve počela je u proljeće 1937.g.³²⁸, ali je zbog nedostatka sredstava sporo napredovala.³²⁹ U toku 1938.g. bili su završeni zidovi u visini od 2 m iznad postamenta.³³⁰ Crkva je kasnije bila provizorno pokrivena, ali nikada nije bila kompletno završena. Prilikom izgradnje jablaničke hidrocentrale, ova započeta crkva ostala je ispod nivoa Jablaničkog jezera.

Sačuvani nacrti omogućavaju da se sagleda kako je bila zamišljena ova velika građevina, očigledno preambiciozna želja župljana spram njihovih materijalnih mogućnosti. S obzirom na mogućnost obezbjeđenja kvalitetnog kamena u ovom području, projektovan je objekat od

³²³ Ing. (M.) Paržík, Župska crkva Ostrožac (1.VIII 1936.). (AŽU Obri). Zahvaljujem župniku iz Obra na saradnji u prikupljanju dokumentacije.

³²⁴ AOVN, 1926., br. 155.

³²⁵ AOVN, 1935., br. 722.

³²⁶ AOVN, 1936., br. 318.

³²⁷ AOVN, 1936., br. 2332.

³²⁸ AOVN, 1937., br. 1620.

³²⁹ *Ostrožac: Stanje župe. Gradnja crkve. Apel.*, Katolički tjednik, 10, 7. ožujka 1937., 5.

³³⁰ AOVN, 1939., br. 32.

kamena. Klesani kamen bio je predviđen oko otvora i na rubovima zidova, a grubo pritesani kamen na punim zidnim ploham. Crkva je bila riješena kao trobrodna građevina sa tribinama nad bočnim brodovima. Tribine su povezane sa korom nad ulazom. Svetište se završava polukružnim zidom. S jedne strane svetišta je sakristija, a sa druge kvadratični zvonik. Sa obje strane ulaznog prostora nalaze se stepeništa za tribine i kor. Nad stepeništima se uzdižu tornjevi (**Sl. 110.a, 110.b, 110.c, 110.d, 110.e**).

Iz historicističke dispozicije osnove razvijeni su volumeni koji se, bez mnogo inventivnosti u kompoziciji, vraćaju historicističkim uzorima. Na osnovu nacrtu stiče se dojam o naglasku na jednostavnosti oblika koji su podređeni ekspresivnosti grubo pritesanog kamena.

111 – DOGRADNJA TORNJA CRKVE SV. ANTE PADOVANSKOG U BUGOJNU

Crkva sv. Ante Padovanskog u Bugojnu izgrađena je 1879.g.³³¹ Kada je ordinarijat zatražio polovinom 1936.g. informacije u vezi sa gradnjom zvonika na ovoj crkvi³³², župni ured je odgovorio da je projekt za dogradnju tornja izradio arhitekt Karlo Paržik.³³³

Dograđeni toranj ove trobrodne bazilike svojim vertikalizmom i masivnošću uravnotežava veliki horizontalni volumen crkve, a broj otvora na zvoniku stepenovan je po visini od jednostrukog do četverostrukog (**Sl. 111.a, 111.b, 111.c**). Oblici otvora i njihova završnica variraju motiv četverostrukog prozora sa polukružnim nadvojima na crkvi. U donjoj zoni zidovi su u istoj ravni sa zidovima crkve, a zatim se dimenzije smanjuju, oslobađajući uglove u gornjoj polovini i oblikujući u nastavku bočnih lezena profilirani prelomljeni vijenac ispod završne zone. Otvori su bez okvira, a jedini dekorativni motiv je uska užlijebljena dvostruka traka ispod prozorskih klupica i u osnovici lukova.

Dogradnja uspješno dopunjava jednostavnu i masivnu crkvenu građevinu.

1937

112 – ŽUPNI STAN U BIJELJINI

U aprilu 1937.g. župnom uredu u Bijeljini dostavljen je projekt za novi župni stan koji je uradio Karlo Paržik.³³⁴ Nacrti nisu sačuvani, te se analiza izvedbe u odnosu na projekt ne može dati.

Sudeći prema fotografijama, akcent u oblikovanju ovog objekta, koji ima prizemlje i sprat, te približno pravougaonu osnovu, bio je na uličnoj fasadi (**Sl. 112.a, 112.b**).³³⁵ Asimetričnost kompozicije ove fasade postignuta je naglašavanjem atike i plitkim rizalitom prizemlja u lijevoj polovini objekta. Nad prozorom prizemlja postavljena je skulptura na malom konzolnom postamentu. Svi prozori su široki pravougaonici bez okvira, a uatici se nalaze tri uska pravougaona otvora. Sve fasade su glatko malterisane i završene jednostavnim krovnim vijencem. Dominiraju pune zidne plohe sa slobodnim rasporedom otvora. Historicism je potisnut skromnom, "neutralnom" arhitekturom.

³³¹ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 351.

³³² AOVN, 1936., br. 1382.

³³³ AOVN, 1936., br. 1435.

³³⁴ AOVN, 1937., br. 962.

³³⁵ Fotografije župnog stana u Bijeljini poslao je župnik Marko Ivić, te mu zahvaljujem na saradnji.

Krajem 1936.g. odlučeno je da se u Rankovićima, selu u okolini Travnika, gradi župna crkva.³³⁶ Ordinarijat je obaviješten u januaru 1937.g. da je počela gradnja župnog stana, pa pošto projekt nije bio prethodno odobren, ordinarijat je zatražio da se dostavi na uvid.³³⁷

U jednom dopisu iz marta 1937.g. ordinarijat je preporučio da se za projektovanje ovog objekta angažuje Karlo Paržik, iako je tada tražio visok honorar, jer: "... Nikad se jedan običan graditelj ne može mjeriti sa inženjerom-arhitektom, ako ovaj ima i malo sposobnosti. U crkvenom graditeljstvu kod nas zapravo je jedina posve kompetentna sila g. ing. Paržik stariji."³³⁸

Iz Paržikovog pisma ordinarijatu od 3.VII 1937.g. saznaje se da je predaju projekta za ovu crkvu uslovio isplatom honorara unaprijed, jer za nekoliko projekata, koje je ranije uradio, nije primio honorar.³³⁹ U istom pismu stoji da je prema zahtjevu napravio brod crkve dimenzija 9x12 m, što je lično smatrao premalenim.³⁴⁰ Ordinarijat je podržao ovo Paržikovo mišljenje predlažući župnom uredu da crkva bude duga bar 20 m³⁴¹, te je ova primjedba prihvaćena, ali "da crkva bude duga 20 m sa prezbiterijem".³⁴²

U avgustu 1937.g. ordinarijat je odobrio nacрте za crkvu, navodeći da ih je izradio Marijan Paržik.³⁴³ Već krajem septembra iste godine stiglo je obavještenje da se "nad prezbiterijem već krov podiže, a zidovi crkve preko prozora već idu".³⁴⁴ U oktobru 1938.g. crkva je bila završena.³⁴⁵

Nacrti za crkvu i župni stan nisu pronađeni, a kako su 1970.g. izvršene dogradnje crkve³⁴⁶ i raznovrsne druge dapatacije, vrlo je teško na ovom primjeru procijeniti Paržikovo autorstvo (Sl. 113.a, 113.b, 113.c). Pored toga, na konačan prvobitni izgled objekta sigurno je uticala i činjenica da su vrata i prozori bili nabavljeni prije nego što je urađen projekt.³⁴⁷

Prema podacima iz arhivskih dokumenata zaključuje se da je crkva bila projektovana kao jednobrodna građevina sa tornjem koji izlazi iz volumena crkve.³⁴⁸ Po analogijama sa drugim Paržikovim projektima može se pretpostaviti da su originalni dijelovi objekta pravougaono svetište, sakristija pored njega, eliptični svod nad brodom, te oblici tornja i portala.

Međutim dogradnja bočnih brodova sa galerijom i metalnim stepeništima, šarenilo i loš izbor materijala u unutrašnjosti u potpunosti su degradirali ovaj objekat (Sl. 113.d, 113.e, 113.f, 113.g). Sama dogradnja nije izvedena kvalitetno, te su već vidljive pukotine na spoju bočnog i glavnog broda. U današnjem stanju crkva je, posebno u unutrašnjosti, primjer nepromišljene i nekvalitetne naknadne intervencije.

³³⁶ AOVN, 1936., br. 2739.

³³⁷ AOVN, 1937., br. 371.

³³⁸ AOVN, 1937., br.624.

³³⁹ AOVN, 1937., br. 1699.

³⁴⁰ Isto.

³⁴¹ Isto.

³⁴² AOVN, 1937., br. 1821.

³⁴³ AOVN, 1937., br. 2064.

³⁴⁴ AOVN, 1937., br. 2386.

³⁴⁵ AOVN, 1938., br. 2135.

³⁴⁶ Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, 353.

³⁴⁷ AOVN, 1937., br. 624.

³⁴⁸ AOVN, 1937., br. 1821.

114 – ŽUPNA CRKVA SV. JOSIPA U TURBETU

Ordinarijat je bio izvješten u aprilu 1937.g. da se u Turbetu pored Travnika planira izgradnja kapele.³⁴⁹ Versko odeljenje Ministarstva pravde u Beogradu obaviješteno je u julu iste godine da je ordinarijat odobrio planove za kapelu u Turbetu.³⁵⁰ Izgradnja je počela u septembru iste godine³⁵¹, a završena je u decembru 1938.g.³⁵² Iz članka koji je objavljen po završetku izgradnje saznaje se da je Karlo Paržik bio projektant ove crkvice.³⁵³

Nacrti ovog objekta nisu sačuvani, te se ne može znati da li je izvedba u potpunosti dosljedna projektu. Mala jednobrodna crkvice sa pravougaonim svetištem i bočnom sakristijom zidana je od sedre (Sl. 114.a, 114.b, 114.c, 114.d). Ulazna fasada završena je jednostavnim zvonikom “na preslicu”. Nad pravougaonim ulazom malo je uvučen lučni nadvoj sa plitkim kamenim križem ispod njega. Dva polukružna završena prozora nad ulazom osvijetljavaju kor. Bočni prozori su, također, polukružno završeni.

U poređenju sa sličnom crkvom u Tarčinu, kapela u Turbetu ostavlja bolji dojam zbog odabranog građevinskog materijala.

115 – KAPELA U KREPŠIĆU

Ordinarijat je obavijestio u avgustu 1937.g. župni ured u Goricama (u Posavini) da arhitekt Paržik radi skicu za kapelu u obližnjem selu Krepšiću³⁵⁴, u septembru iste godine projekt je dostavljen sa zahtjevom za honorar od 250 dinara.³⁵⁵ U septembru 1938.g. kapelica je završena.³⁵⁶ Nacrti za ovaj objekat nisu pronađeni. Na osnovu fotografija zaključuje se da se radi o kapelici sa četverougaonim tornjićem nad portalom, a u oblikovanju sa zapažaju primarni historicistički uzori (Sl. 115).³⁵⁷

³⁴⁹ AOVN, 1937., br. 1015.

³⁵⁰ AOVN, 1937., br. 1674.

³⁵¹ AOVN, 1937., br. 2145.

³⁵² AOVN, 1938., br. 2837.

³⁵³ *Turbe: Blagoslov crkve*, Katolički tjednik, 45, 6. studenog 1938., 7.

³⁵⁴ AOVN, 1937., br. 2032.

³⁵⁵ AOVN, 1937., br. 2202.

³⁵⁶ AOVN, 1938., br. 2015.

³⁵⁷ A. Benković, *Gorice u Posavini*, Gorice 1968, 112.